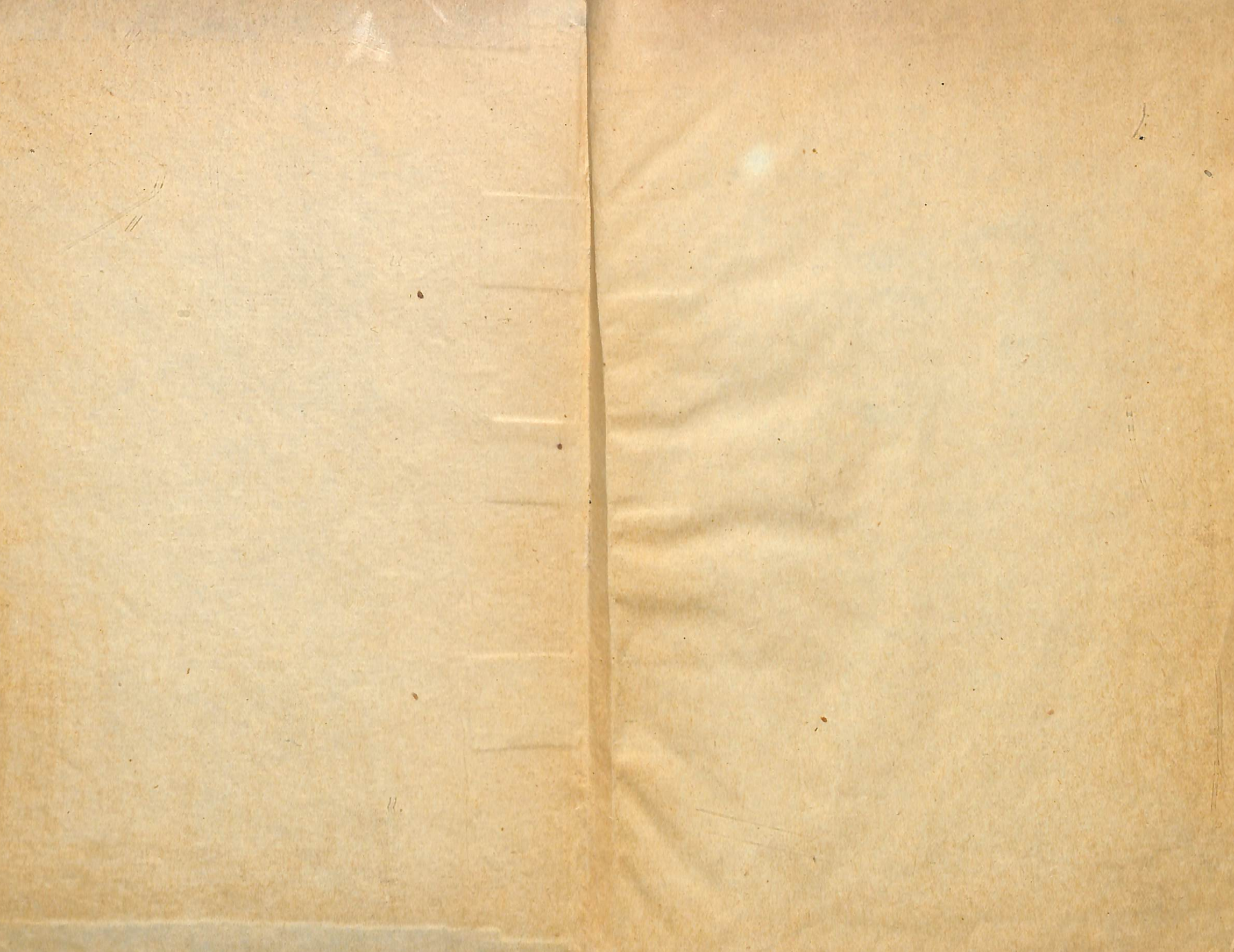

345

4-63

345
7-63

01 MAR 2010

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ «ԲԱՆԱՍԷՐ»

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՕՐԷՆՔ

ՆԵՐՍԻՍԻ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻՈՅ

ԸՍՏ ԿՈՍՏԱՆԴԻԱՆՈՍԻ, ԹԷՌԴՈՍԻ ԵՒ ԼԵՒՈՆԻ

ԹԱԳԱՒՈՐԱՅ ՀՈՌՎԱՑՅԵՅԻՈՅ

Հրատարակեց

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

ՊԱՐԻՍ

Տպագրութիւն «Բանասէր»

9, Rue Gazan, 9

1907

167

345
4-63

1 JUL 1 1907

4

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ «ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ»

179

ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ ՕՐԵՆՔ

ՆԵՐՍԻՍԻ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻՈՅ

ԸՍՏ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՍԻ, ԹԷՌՈՒՍԻ ԵՒ ԼԵՒՈՆԻ

ԹԱԳԱՌԱՅ ՀՈՌՎԱՏԵՑԻՈՅ

27381

Հրատարակեց

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

ՊԱՐԻՍ

Տպագրութիւն «Բանասէր»ի

9, Rue Gazan, 9

1907

ՄԵ. Բ.

11 JUL 2013

37.184

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄԵԼՈՒՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ՅՈՒՐԱԿԱՆԱՅԻՆ ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄԵԼՈՒՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ՅՈՒՐԱԿԱՆԱՅԻՆ ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄԵԼՈՒՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄԵԼՈՒՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Ս. ՄԵՍՐՈՒՄԻ ԵՒ ԳՐԵՐՈՒ ԳԻՒՏԻ

ՊԱՏՄԱՆՔԵԱՆ

ԱՂԲԻՒՆԵՐՆ ՈՒ ԱՆՈՆՑ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Հին աղբիւրներ.

Ս. Մեսրոբի եւ Հայր Գրեւոր գիւտին վրայ խօսող աղբիւրները
կրնանք բաժնել երկու գլխաւոր կարգի. առաջին՝ հին աղբիւրներ եւ
երկրորդ՝ նոր աղբիւրներ:

Հին աղբիւրներ կը կոչուին բոլոր այն մեծ ու փոքր գրութիւնները՝ որոնք կը գտնուին մեր հին մատենադրութեան մէջ առանգ ընդ-
ուած. ասոնցմէ միայն երկուքը կամ առ առաւելն երեքը (Կորին, Ղա-
զար, — Խորենացի) կրնան ժամանակակից կամ մօտաւոր աղբիւրներ
համարուիլ. եւ այս պատճառաւ բանասիրական տեսակէտով ամէնէն ա-
ւելի արժանահաւատ եւ վստահելի աղբիւրներ են. իսկ մնացեալ գրու-
թիւնները այնքան աւելի հեռու են վաւերական համարուելէ՝ որքան կը
մօտենան նորագոյն ժամանակներուն. եթէ խիստ քննադատական աչքով
նայինք այս համեմատաբար յետին գրութիւններուն վրայ, ստիպուած
պիտի լինինք կասկածիլ անոնց արժանահաւատութեան մասին: Արդա-
րեւ այդ աղբիւրներուն պարունակած տեղեկութիւնները, եթէ արդէն
կը գտնուին նախորդ երեք աղբիւրներուն մէջ, անշուշտ ասոնցմէ քաղ-
ուած ըլլալով, նոր բան մը չեն տար մեզի եւ հետեւաբար աւելորդ
կրկնութիւն են, իսկ այն տեղեկութիւնները որ նոյն հնագոյն աղբիւր-
ներուն մէջ չեն գտնուիր, պիտի ըլլան կա՛մ քիւրիւզաւոր, բնած
հնագոյն աղբիւրի մը այս կամ այն հատուածէն, կա՛մ անձնական եւ-
րադրութիւն, որ նոյն հեղինակին բանասիրական գործունէութեան ար-
դիւնքն է անշուշտ, կա՛մ աւանդութիւն, որ եղծեալ եւ խանդարուած
ձեւով հասած է իրենց եւ կամ վերջապէս կեղծիք՝ զիտաւորեալ կամ ա-

ւանց մասնաւոր գիտաւորութեան Այս չորս պարագային ալ նոյն ազգիւրներուն տուած նոր տեղեկութիւնները պիտի համարուին սխալ եւ անվստահելի:

Բայց պէտք է իսկոյն աւելցնենք նաեւ այն որ մեզ հասած հին կամ աւելի ճիշտ հնագոյն աղբիւրները ամբողջ չեն. կրնանք ունեցած ըլլալ մի քանի ուրիշ ժամանակակից աղբիւրներ, որոնք յետոյ անհետ կորսըւած են. զարմանալի է որ Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոբի կրթած 60 աշակերտներէն միայն երկուքը կան, որոնցմէ որեւիցէ դրական աշխատանք հասած է մեզի. ճշմարիտ է թէ հին ոսկեդարեան թարգմանութիւններն ալ մնացեալ աշակերտներուն վրայ բաժնելու ենք, բայց այնուամենայնիւ բաւական աշակերտներ պարագ կը մնան. պէտք է ընդունիլ թէ Ն. դարու այն համատարած մեծ գրական շարժման ժամանակ եղած են նաեւ ուրիշ մատենագիրներ, որոնց աշխատութիւնները ժամանակը չէ հասուցած մեզի: Ասոնց մէջ յատկապէս կրնանք յիշել երէց թարգմանիչ Աբրահամ Խոստովանողի «Մնացորդաց Գիրք Արեւելից Հայոց» պատմական աշխատութիւնը, որմէ քաղուածներ կ'ընէ Մեսրոբ եւրէջ Ժ. դարուն:

Արդ յետին աղբիւրները՝ որոնք մեզմէ աւելի բարեբախտ վիճակի մէջ էին նոյն կորսուած մատենագրութեանց նկատմամբ, կրնային ասոնցմէ շատ բան փոխ առնել. եթէ իրենք յատուկ յատուկ չեն յիշեր փոխառութեանց տեղերը, ապացոյց չէ թէ ձեռքի տակ չեն ունեցած. այս նկատումով կրնանք եւ պէտք է մտածենք որ յետին աղբիւրներուն մէջ գտնուած նոր տեղեկութիւններէն գոնէ ոմանք քաղուած ըլլան հին վաւերական աղբիւրներէ, ուստի եւ իբր այն թանկագին եւ վստահելի մնացորդներ, Հետեւաբար պէտք չէ որ ամէն այնպիսի նոր տեղեկութեան հետ վարուինք կատարեալ արձամարհանքով, այլ գոնէ վերապահութեամբ, սպասելով որ ամենակարող ժամանակը օր մը ասոնց մասին ալ գոհացում տայ:

Ահաւասիկ մեր հին աղբիւրներու շարքը՝ իւրաքանչիւրին քննութեամբ հանդերձ:

Ա. ԿՈՐԻՆԻՆ

(տպ. Վենետիկ, 1833)

Կորին, որ յետին հեղինակներէն «սքանչելի» տիպոսն է ստացած, երէց թարգմանիչներուն կարգէն է. Այն ժամանակ երբ Նզդիկ Կողբացի եւ Յովսէփ Պաղնացի Բիւզանդիոն գացին՝ Կորին եւս իւր Դիւոնդ ընկերակցին հետ ուղարկուեցաւ այնտեղ՝ իւր ուսումը շարունակելու համար: Աւանդութիւնը կ'ըսէ թէ ուսումն աւարտելէ յետոյ իւր Ընձակ ընկերոջ հետ ուղարկուեցաւ Նրուսաղէմ. հոն ալ ժամանակ մը մնալէ

յետոյ՝ վերադարձաւ Հայաստան: Իր հետ բերելով Ս. Կիլիկի Նրուսաղեմացու այս ապաշխարող արձակելու կարգը, Կորին ձեռնադրուեցաւ Վերաստանի եպիսկոպոս, եւ թերեւս այս պաշտօնի մէջ ալ կնքեց իւր մահկանացուն: Կորինի մասին կենսագրական ուրիշ տեղեկութիւններ չկան:

Կորին գրած է համառօտ երկատիրութիւն մը, որուն վերնագիրն է «Պատմութիւն վարուց եւ մահուան օրոյ յառն երանելոյ Մեսրոբայ վարդապետի մերոյ թարգմանչի», բայց այս վերնագիրը յետին ժամանակի բան է, որովհետեւ, ինչպէս Ս. Մեսրոբի կենսագրութեան մէջ, Գլուխ ԺԴ., աւելի մանրամասն պիտի ցուցնենք, Կորին իւր ամբողջ աշխատութեան մէջ միշտ Մաշթոց ձեւն է դործածած եւ ոչ բնաւ Մեսրոպ, որ Խորենացոյն եւ ուրիշ յետին մատենագիրներու սիրած ձեւն է: Միայն յիշեալ խորագրին մէջ է որ Մեսրոպ ձեւը երեւան կուգայ:

Կորին իւր աշխատութիւնը պատրաստած է առաջարկութեամբ կամ իր բառով «հրաման»ով «առն միոյ պատուականի Յովսէփ կոչեցելոյ աշակերտի առն այնորիկ», այս Յովսէփը առհասարակ կը համարուի Յովսէփ եպիսկոպոս, որ յետոյ կաթողիկոսական պաշտօնի բարձրացաւ: Զինքը յորդորած են նաեւ իւր աշակերտակից ընկերները, որոնք Յուստանէ վերադարձին վախճանած դանելով իրենց սուրբ վարդապետը, իբրեւ հոգեկան մխիթարութիւն՝ փափաքեցան ունենալ անոր կենսագրութիւնը (Մալխասեանց, Պատմ. Մատ. էջ 85):

Կորին լինելով ժամանակակից, աշակերտ եւ դործակից եւս Ս. Մեսրոբի իւր աշխատութիւնը մեր ունեցած բոլոր աղբիւրներու մէջ ամէնէն բարձրն ու հաւատարիմն է: Փարպեցին եւ Խորենացին, որոնք Կորինն յետոյ կարեւորագոյն աղբիւրներն են, օգտուած են այս աշխատութենէն. ուրեմն եւ այս գրքէն «պէտք է դադարաւ կազմենք գրելի գիւտի եւ առհասարակ թարգմանական դործունէութեան առաջին շրջանի մասին, այնպէս որ եթէ այս գրուածքը չլինէր՝ մեր գրականութեան պատմութեան սկզբնաւորութեան եւ փառաւոր շրջանի մասին մեր տեղեկութիւնները թերի կ'լինէին» (Մալխաս. էջ 85):

Կորինի աշխատութիւնը հասած է մեզի երկու տարբեր խմբագրութեամբ, որոնք ծանօթ են բանասիրութեան մէջ «ընդարձակ» եւ «համառօտ կամ փոքր» անուններով: Զանազանութիւնը որ կայ այս երկու գրուածներուն մէջ, այնքան մեծ է եւ խոր, միեւնոյն խնդրի առթիւ երկուքը իրարու ա'յնպէս հակասական տեղեկութիւններ կուտան, որ եթէ ասոնցմէ մէկը Կորինինն է, միւսն անպատճառ յետին դարերու ձեւափոխութիւնն է: Քիչ մը վերջը պիտի քննենք այն խնդիրը թէ այս երկուքէն ո՞րը բուն Կորինի գործն է եւ ո՞րը յետին ձեւափոխութիւն:

Կորինի ընդարձակ խմբագրութիւնը տպուած է նախ 1833 թուին:

Վենետիկ, Մամբրէ Վերծանողի երկու ճառերուն եւ Դաւիթ Անյաղթի աշխատքներուն հետ՝ «Կորիւն, Մամբրէ, Դաւիթ» խորագրով, որուն համեմատ են նաեւ մեր կոչումները: 1854-ին Սոփիերքի ԺԱ. հատորին մէջ հրատարակուած է համառօտ խմբագրութիւնը: 1895-ին, դարձեալ Վենետիկ հրատարակուեցաւ Կորիւն, իւրաքանչիւր էջին վրայ նախ ընդարձակ եւ յետոյ համառօտ խմբագրութիւնը գրուած: Յիշենք նաեւ ընդարձակ Կորիւնի բոլորովին նոր համառօտութիւնը, որ պատրաստեցին եւ հրատարակեցին Գարագաշեան եւ Յ. Գուրգէն՝ իրենց «Ճշակ ոսկեղէն դպրութեան» գրաքար ամսագրութիւն մէջ:

Օտար թարգմանութիւններն են, նախ Գերմաներէն, որ հրատարակեց B. Welte հայագէտը, թիւայնկէն, 1841, Վիւրթէմպէրկի Վիլհէլմ Ա. թագաւորին դահալալութեան 25ամեակին առթիւ, այս վերնագրով. Goriun's Lebensbeschreibung des heiligen Mesrop: Երկրորդ անգամ թարգմանուեցաւ Ֆրանսերէն Էմիլիի ձեռքով, եւ հրատարակուեցաւ Լանկուայի հայ պատմագրաց հաւաքածոյին երկրորդ հատորին մէջ, այսպիսի վերնագրով. Goriun; Biographie du bienheureux et saint docteur Mesrob, traduite pour la première fois en français, par Jean-Raphael Emine.

Կորիւնի անձին եւ իւր աշխատութեանց մասին եղած քննական գրուածքները հետեւեալներն են.

1. Հ. Գ. Զարհանալեան, Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն, Բ. տիպ. Վենետիկ, 1886, էջ 291—293:

2. Գաթրճեան, Հատակոտորք, Հանդէս Ամսօրեայ, 1887, էջ 40 եւն.:

3. Fr. Müller, Pazar Pharbetschi und Koriun, VZKM. V. 36—38, թարգմ. Հանդ. Ամս. 1891, էջ 178—179:

4. Յէթթէր, Հայկական աշխատասիրութիւնք, Վենիս, 1893, էջ 78—82:

5. Գ. Տէր Մկրտչեան, Աղաթանգեղոսի աղբիւրներէց, Վղրշպտ. 1896, յատկապէս էջ 15—25:

6. Հ. Յովհ. Թորոսեան, Համառօտ տեսութիւն Կորեան եւ իւր գրութեան վերայ, Բաղմ. 1897, էջ 110—115, 303—310: (Կորիւնի վերայ գրուած շատ ամփոփ եւ ամբողջական ուսումնասիրութիւն մըն է, ուր շօշափուած եւ պարզուած են Կորիւնի վրայ յարուցուած ամէն խնդիր, դժբախտաբար աշխատութիւնը մնացած է կիսատ եւ դեռ չարունակելի):

7. Ստ. Մալխասեանց, Դասընթաց Հայոց մատենադրութեան պատմութեան թիֆլիս, 1899, էջ 85—90:

8. Հ. Բ. Սարգիսեան, Աղաթանգեղոս եւ իւր բաղմադարեան գաղտնիքը, Վենետիկ, 1890, էջ 107—119:

այսպիսիք ձեռք
այսպիսիք ձեռք
— 7 —

Բերլինի ձեռագրին հետ բաղդատած եւ գլխաւոր տարբերութիւնները նշանակած եմ տեղ տեղ, ինչպէս կը տեսնուի ներկայ հրատարակութեան մէջ (1): Պարսի եւ Բերլինի ձեռագրերուն իրարմէ ունեցած տարբերութիւնը չափ է. ես միայն գլխաւոր կէտերը նշանակած եմ հոս:

Բերլինի ձեռագիրը, որ Պեգերմանի սեպհականութիւնն եղած է, անոր կողմէ բաղդատուած է ուրիշ ընտիր ձեռագրի մը հետ, բայց յայտնի չէ թէ ո՞րն է այն ձեռագիրը: Սախաւի հրատարակութեան մէջ նշանակուած են այս բաղդատութիւնները:

Ձեռագրիս լեզուն աղաւաղուած է, անշուշտ օրէնքները ժողովրդականացնելու դիտումով կատարուած: Ներկայ հրատարակութեան մէջ ո՛րեւէ փոփոխութիւն չեմ ըրած ո՛չ լեզուի, եւ ո՛չ ուղղագրութեան. նոյն իսկ բնագրին կէտադրութիւնը պահած եմ նոյնութեամբ, տեղ տեղ աւելցնելով սակայն անհրաժեշտ հարկ եղած սրբագրութիւնը, փակագծի մէջ, իսկ հրատարակութեանս վերջը դրած եմ բնագրին մէջ դործածուած օտար կամ դժուարահասկնալի բառերու նշանակութիւնը:

Ինչպէս պիտի տեսնուի, ձեռագրիս հատուածներու համարներն ու դասակարգութիւնն իրար խառնուած են թէ՛ սկիզբը գրուած Յանկին մէջ, եւ թէ՛ բուն բնագրին մէջ: Ես իմ դործածած ձեռագրիս դասակարգութիւնն անփոփոխ պահեցի, միայն Յանկին մէջ փակագծով նշանակելով բուն կարգը, որ սակայն նոյնութեամբ չի համապատասխաներ բնագրին դասակարգութեան: Իսկ Բերլինի ձեռագիրը մինչեւ ԾԹ հատուածը Պարսի ձեռագրին հետ միասին կընթանայ, բայց որովհետեւ ԾԹ հատուածն ամբողջութեամբ կը պակսի Բերլինի ձեռագրին մէջ, հատուածներն այլ եւս չեն համապատասխաներ իրարու մինչեւ ԶԹ հատուածը, զոր Բերլինի օրինակն երկու մասի կը բաժնէ եւ երկու հատուած կազմելով՝ նորէն կը միանայ Պարսի օրինակին հետ: Այս անհամաձայնութիւնը փակագծի մէջ նշանակած եմ, մասնաւոր ծանօթութիւններ ալ տալով:

Սախաւ իր դործին նոր հրատարակութեան մէջ (E. Sachau, Syrische Rechtsbücher, Berlin 1907) կըսէ թէ Վառիկանի Մատենադարանին ասորերէն ձեռագիրներէն Siriacco Borgiano N° 81 ձեռագիրը կը պարունակէ խմբագրութիւն մը, R II, որ իրիւ հիմ ծառայած է ոչ միայն ուրիշ ձեռագիրներու, այլ եւ արաբերէն ու հայերէն խմբագրութեանց (2): Բայց, ինչպէս վերն ըսի, հայերէն թարգմանութեան յու-

(1) Բերլինի ձեռագրին օրինակուած է 1739-ին, Մեծ Հայոց մէջ, ինչպէս կըսէ յիշատակարանը (եր. 10), եւ հրատարակուած՝ Բրուսս ու Սախաւի վերոյիշեալ «Սորական-Համեմական Յիշագրութիւն» մէջ, որ այս տարի նոր աղագրութիւն մըն ալ ունեցած:

(2) Հմմտ. Revue de l'Orient Chrétien, 1907, No 2, եր. 218—19:

նարեհի վրայէն կատարուած ըլլալուն երբեք անարկոյս չունիմ ես, քանի որ թարգմանիչն ինչ՝ Լատինացի կը խոստովանի անիկա իր յիշատակարանին մէջ:

Յունարէն սկզբնական խմբագրութիւնը կը կարծուի թէ կատարուած է Անտիոքի պատրիարքական դիւանատան մէջ եւ յետոյ տարածուած ամէն տեղ (1):

Ըստ Մաթաւի՝ Պետերբուրգի Մատենադարանին մէջ վրացերէն խմբագրութիւն մըն ալ գոյութիւն ունի, որ սակայն հայերէնէ թարգմանուած կը կարծուի (2):

Կ. Յ. Բ.

(1) M. = A. Kugener, Վերսիէալ ՐՕՇ թերթին մի եւ նոյն երեսին մէջ:

(2) Syrisch-Römisches Rechtsbuch, 164v

[ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՑ]

Ա. Կանոն առաջին վասն ժառանգութեան

Բ. Վասն որք յանկարծակի մեռանին եւ ոչ գրեն կտակ:

Գ. » որք մեռանին եւ ոչ ունին ուստերս եւ դստերս:

Դ. » կտակաց թէ քանի ամաց լինի մանուկն որ գրէ կտակ:

Ե. » փեսայից որք մեռանին եւ թողուն կին եւ որդիս:

Զ. » անհնազանդ որդոց՝ թէ մինչ կենդանի է հայրն առնուն բաժին թէ ոչ:

Է. Վասն որ գրուին 'ի կտակ՝ յետոյ ոչ կարեն ելանել:

Ը. » հոգէ բարձաց որ զինչս որդոց ունին առ իւրեանս:

Թ. » որք մահր սան եւ զվարձան առնուն թէ արժան է յետ առնուլ թէ ոչ:

Ժ. Դարձեալ 'ի նոյն խորհուրդ:

ԺԱ. Վասն ախթկաց:

ԺԲ. » որ առնու Բ կին, մինն պոռգաւք եւ միւսն ոչ. թէ որպէս պարտ է բաժանել զինչս 'ի վերայ որդոց նոցա:

ԺԳ. Վասն առն որ ունի ուստերս եւ դստերս, եւ որդի դստերաց թէ կարող է տալ զժառանգութիւն իւր որդոց դստերացն թէ ոչ:

ԺԴ. Վասն որ քնեն եւ ծախեն իւր եւ դաշինս զնեն, թէ կարող են յետ դառնալ 'ի խօսիցն թէ ոչ:

ԺԵ. Վասն բարեմիտ առն որ ազատէ զորդիս սիրելիս բարեմիտութեամբ թէ որպէս պարտ է առնել:

ԺԶ. Վասն կտակաց ծառայից որ կամի ազատել զնոսա:

ԺԷ. » թէ որպէս պարտ է ազատել զծառայս:

ԺԸ. » ծառայից եւ ընչից նոցա ազատութեան:

ԺԹ. Հարցումն վասն ծառայից, թէ կարող է դարձուցանել թէ ոչ յետոյ:

Ի. Վասն որ ազատէ ծառայ, թէ պարտ է յիւր սեփական ընչիցն տալ նմա՝ թէ ոչ:

ԻԱ. Վասն զի պալտ է զծառայս պայմանով քնել:

ԻԲ. » այսահար ծառայից, թէ պարտ է յետ զնելոյն դարձուցանել թէ ոչ:

ԿԹ (ճԸ). Վասն որ առն ոք ընդ ընկեր իւր, թէ գնէ զայս ինչ, ինչ
ընչիւ քո եւ ես վճարեմ, եւ ոչ վճարեմ, թէ ում լինիցի գնեալն:

Հ (ճԹ). Վասն գատաւորաց զի ոչ ունին հրաման յօրինացս գնել
ինչ, որչափ են 'ի գործ արքունի, նոյնպէս եւ որ փոխէ տուն ալոց,
ոչ կարեն գնել իրս փոխառողացս:

ՀԱ (ճԺ). Վասն որդոց որ անարկեն զհայրս:

ՀԲ (ճԺԱ). » զի ոչ ունին որդիք պատիւ ընդ հարց իւրեանց յատենի:

ՀԳ (ճԺԲ). Վասն որք տան իրս միմեանց հաստատութեամբ թղթով:

ՀԴ (ճԺԳ). » բաժանման ըստացւածոց 'ի մէջ եղբարց թէ լինի
վկայիւք եւ ոչ թղթովք թէ հաստատուն են բաժինքն:

ՀԵ (ճԺԴ). Վասն որ բաժանէ մարդ զմարդ, կամ կեցնէ, կամ վկենկի:

ՀԶ (ճԺԵ). » որ բամբասէ մարդ զմարդ չար խօսիւք առ դատաւորս:

ՀԷ (ճԺԶ). Հրաման տայ օրէնքն այնմ որ բամբասեցաւ, բամբասե
առաջի դատաւորին զչարախօսն իւր:

ՀԸ (ճԺԷ). Վասն գողոց որ 'ի գիշերի գողանան:

ՀԹ (ճԺԸ). » » մարդկան որդոց:

(ճԺԹ). » որք բամբասեն առ դատաւորս զայլս (1):

Ձ (ճԻ). Վասն որք առանց թաղաւորի հրամանաց գերեն զօտար երկիր:

ՁԱ (ճԻԱ). Վասն որ զայլոյ տուն պատահէ գողութեամբ:

ՁԲ (ճԻԲ). » որք գործեն գործս պէսպէս չարեաց:

ՁԳ (ճԻԳ). » որ առնու հայրենի ժառանգութիւն, եւ պարտք կայ
'ի վերայ հայրենեացն, որ զժառանգութիւնն ստանայ վճարէ:

ՁԴ (ճԻԴ). Դարձեալ 'ի նոյն խորհուրդ:

ՁԵ (ճԻԵ). Վասն որ գնեն եւ ծախեն պոխտիմոնաւ եւ չղաղարին
'ի խօսս:

ՁԶ (ճԻԶ). Վասն որք գան օտարք միաբանին, զի 'ի միառին կեցցեն
աշխարհականք չէ ընդունելի:

ՁԷ (ճԻԷ). Վասն որդոց դստերաց զի ոչ հնազանդի պարտին հաւրն:

ՁԸ (ճԻԸ). » բաժանման ժառանգութեան 'ի մէջ եղբարցն, զի

թէ գրկանք լինի 'ի մէջ նոցա դարձեալ վերստին խնդրի զկնի ին ամին:

ՁԹ (ճԻԹ). Վասն որ զձգած տղայ առնուն եւ սնուցանեն:

Ղ (ճԼ). Վասն որ գրաւական առնուն եւ փոխ տան զի յետ իրիցս
խնդրելոյ զպարտսն, իշխանութիւն ունի ծախել զգրաւականն:

ՂԱ (ճԼԱ). Վասն որք տան փոխ եւ չառնուն գրաւական եւ յետոյ
առնուն:

ՂԲ (ճԼԲ). Վասն տանց որ լինի ներքնատունն ալլում եւ վերնա
տունն ալլում թէ զինչ առնեն:

ՂԳ (ճԼԳ). Վասն որք գրաւական դնեն զանազան իրս եւ փոխ
առնուն:

ՂԴ (ճԼԴ). Վասն որ առնուն փոխ եւ գնեն երաշխաւորս եւ գրաւա-
կանն առ երաշխաւորն է, եւ հանդիպի ծախել զգրաւան:

ՂԵ (ճԼԵ). Վասն որ առնու 'ի փոխ յայլոց եւ տայ ալլոց:

ՂԶ (ճԼԶ). » » » 'ի փոխ բազմաց, եւ չժամանէ վճարել
եւ մեռանի թէ յետ մահուանն ո՞րք 'ի փոխաւրելոցն գան եւ վճար
առնուն:

ՂԷ (ճԼԷ). Վասն որ առնուն փոխ եւ գրեն գրաւական:

ՂԸ (ճԼԸ). » բժշկաց եւ վարդապետաց, եւ ալլոց զխանականաց
աղատս լինել:

ՂԹ (ճԼԹ). Վասն որք տան բժշկաց իրս վասն հիւանդաց չէ պարտ
առնուլ յետս:

Ճ (ճԽ). Վասն որք փոխ տան պայմանաւ, չունին իշխանութիւն
յառաջ քան զպայմանն խնդրել զփոխսն:

ՃԱ (ճԽԱ). Վասն որք ունին զինչս եւ զստացւածս որբոց 'ի պա-
հետի թէ առնուն վարձ թէ ոչ:

ՃԲ (ճԽԲ). Վասն թէ մեռանի մարդ առանց կտակի եւ թողու որդիս,
եւ թէ մեռանին յորդոքն, թէ ո՞րպէս պարտ է ժառանգել մօրն ընդ
որդոցն:

ՃԳ (ճԽԳ). Վասն թէ մեռանի մարդ եւ թողու Ա որդի եւ մեռանի, եւ
տայ զկնի հօրն, թէ ինչ բաժին հատանի մաւրն տղայոց եւ ազգականացն:

ՃԴ (ճԽԴ). Վասն որ առնու որք տղայ եւ սնուցանէ, եւ ունի տղայն
հայրենիք եւ պարտք:

ՃԵ (ճԽԵ). Վասն թէ գնայ ոք առնու դահեկան 'ի փոխ եւ մեռանի,
կամ փախչի թէ ո՞ւմ է պարտ որ վճարէ յետոյ:

ՃԶ (ճԽԶ). Վասն որդոց որ գողանան զինչս հօրն իւրեանց:

ՃԷ (ճԽԷ). Վասն որ տայ որդոց իւր ժառանգութիւնն թէ յետ ունի,
իշխանութիւն ունի թէ ոչ:

ՃԸ (ճԽԸ). Վասն որ գնեն կումաշ 'ի պահ, եւ թէ հանդիպի այրիլ
կումաշին:

ՃԹ (ճԽԹ). Վասն որ աւթին 'ի պանսոկի, եւ կորուսանեն իրս թէ
ով վճարէ:

ՃԺ (ճԺ). Դարձեալ 'ի նոյն խորհուրդ: —

(1) Այս հատուածին համարը չէ նշանակուած:

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՕՐԷՆՔ

ՆԵՐՍԻՍԻ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻՈՅ

ԸՍՏ ԿՈՍՏԱՆԴՆԱՆՈՍԻ, ԹԷՌԴՈՍԻ ԵՒ ԼԵՒՈՆԻ

ԹԱԳԱՒՈՐԱՅ ՀՌՈՎԱԾՅԵՅԻՈՅ

Աւրէնք բարեհաւ զճշմարիտ Տէր Աստուած 'ի սկզբանէ Ա մար-
դոյն որպէս յառաջին գիրն արարածոց եցոյց մեզ օրէնս եւ գրեաց մեզ
Մովսէս, եթէ եզ Աստուած օրէնս մարդոյն 'ի ծառոյն որ 'ի մէջ դրախ-
տին ոչ ուտել, եւ 'ի ծառոյն գիտութեան բարոյ եւ չարի, զի եւ ոչ
պահեաց զօրէնսն անգէն առ նա ուսաք զաւրինազանցին զպատուհասն
քանզի ասաց Աստուած ցմարդն, փոխանակ զի կերար 'ի ծառոյն յորմէ
պատարեցի քեզ չուտել, անիծեալ լիցի երկիր 'ի զործս քո, եւ 'ի հող
դարձցիս ուտաի առար, եւ այսպէս զաւրինազանցսն պատուհասեալ, էհան
արտաքոյ դրախտին, եւ առաքեաց պանդխտիլ յաշխարհ, յորում ծնաւ
Ադամ զՍէթ եւ զԵնոք եւ մինչեւ ցնոյ, եւ Նոյ ծնաւ զՍեմ, Սեմ ծը-
նաւ զԱրփաքսադ, եւ ըստ կարգի սերին ծնունդքն 'ի նմանէ մինչեւ
ցԱբրահամ, որ ծնաւ զԻսահակ աւետաքն Աստուծոյ, եւ Իսահակ զՅա-
կոբ, եւ Յակոբ զԵրկոտասան նահապետքն, սոքա առին աւրէնս վայե-
լուչս յԱստուծոյ ամենակալէ, եւ ժառանգեցուցին հարքն որոց զժառան-
գութիւնս եւ զստացուածս իւրեանց, Որպէս աւրինեաց Նոյ զորդիս իւր
եւ ետ նոցա ժառանգութիւն, եւ Աբրահամ ժառանգեցոյց հրամանաւն
Աստուծոյ զինչս իւր որդոյ իւրոյ Իսահակայ՝ զաղախնածինն զԻսմայէլ
Աստուծոյ բանիւն արտաքս վարեաց 'ի ժառանգութիւնէ, Նոյնպէս եւ
Սահակ Յակոբայ, եւ Յակոբ 'ի վաղճանիւն յեղիպտոս ժառանգեցոյց
զՍիկիմ Յովսեփայ որդոյ իւրում, զոր ասաց թէ սրով իմով եւ արեամբ
ստացայ, եւ 'ի սոցանէ օրէնք ընդրեցաւ առաքելիք ժառանգեցուցանել

խրաքանչիւր զստացուածս իւր որդոց իւրոց, եւ յայս գեղեցիկ պատճառէս առին ամենայն աղբ օրէնս, զստացուածս իւրեանց ժառանգեցուցանել որդոց իւրեանց, Իսկ թէ ոչ լինիցին որդիք, ապա ժառանգեցուցանէ ում կամի, եւ աղբ հեթանոսաց, թէպէտ եւ յայլ աւրէնո ալյալէին, յայս սովորութիւնս ուղիղ գնացին: Մինչեւ ցՏէր միւր Յիսուս Քրիստոս որ էառ մարմին ՚ի սրբոյ Կուսէն, եւ կամաւ հաւր եղեւ մարդ, ազատեաց ՚ի մոլորութենէ զօրդիս մարդկան, որ եւ աւետարանական վարդապետութեամբն, ետ զօրէնս գեղեցիկս եւ կենդանարարս եկեղեցոյ իւրոյ, եւ ՚ի սուրբ եկեղեցի իւր յարոյց թագաւորս բարեպաշտս յաթոռ ինքեակալութեանն Յոանկաց, եւ ետ սոցա միտս ՚ի հաւատս ճշմարիտս, որք եւ հնազանդեցին զամենայն աղբի կարգս օրինացն Քրիստոսի, եւ նովաւ վարեցին զթագաւորութիւնն իւրեանց, քանզի ամենայն աղբ որ կամեցան օրինօք վարիլ ՚ի հեթանոսաց ՚ի Մովսէսէ առին զպատճառն, եւ եղին օրէնս զանազանս քաղաքականս ՚ի ժամանակս իւրեանց, որ առ նոսա իմաստունս երեւեցան եւ նմանեցան Իսրայէլացոցն որք վարէին օրինօյն Աստուծոյ, զի եւ ոչ այլ ոք ի նոցանէ ստուգի ունել գիր կանխաւ, քան զՄովսէս, այլ նախագոյն էր Մովսէս, օրինօյն զոր ետ նմա Աստուած, քան զամենայն իմաստունսն Հելլենացոց եւ Աթենացոց եւ Հոմայեցոց եւ Մետորացոց, որք են Նիպոտացիք, եւ սրւաւ պարգեւ օրինացն ՚ի ձեռն Մովսէսի Իսրայէլի, որք օրինօք վարեցան, եւ զայս ազգս ՚ի նախանձ բարի ամին քաղաքական օրինօք թարգմարցիլ մինչեւ ՚ի գալուստ Տեառն մերոյ, Որ խափանեաց եւ հնացոյց զօրէնսն Մովսէսի իւրով սուրբ աւետարանաւն, եւ կոչեաց զՀրէայս եւ զհեթանոսս յաւետարանական օրէնս իւր որում հաւատացին երանեալ եւ վառաւորեալ թագաւորք, եւ սկսեալք ՚ի մեծէն Կոստանդիանոսէ մինչեւ ցայս, որ եղ զայս օրէնս:

Կանոն սուրբին վրան ժառանգութեան.

Ա. — Հայր (1) ոք հիթէ մեռանի եւ ոչ զրէ կտակ, եւ թողու որս
դին արու եւ էգք, միապէս ժառանգին, եւ հիթէ զրէ կտակ եւ ժառանգե-
ցուցանէ որդոցն որպէս եւ կամի, եւ դստերացն տայ միոյ միոյ զբաժի-
նըս իւրեանց, որ լինի յերից մասանցն մի մասն, եւ թ մասն կացու-
ցանէ զժառանգութիւն որդոց իւրոց կամօք իւրովք, Իսկ հիթէ աւելի
ինչ կամի տալ որդոց իւրոց, իշխանութիւն ունի, ապա թէ ոչ ունի
արու զաւակ, եւ ունի զուստր ժառանգէ զինչս հաւրն, ապա թէ ոչ են
որդիք, ժառանգեցուցանէ ում կամի. Իսկ թէ յանկարծակի մեռանի, եւ
ոչ ունի որդիք, եւ ոչ զրէ կտակ, ժառանգէ զնա հայրն իւրն, եւ թէ

չիցէ կենդանի հայրն, ժառանգին եղբարքն եւ յոյրքն. եւ թէ մայրն
կենդանի է, եւ նա եւս համարեցի իբրեւ զմի յորդոցն, եւ հաւատարեացի
ի ժառանգութեանն:

Բ. — Եթէ մեռանի մարդ յանկարծակի եւ ոչ գրէ կտակ եւ հայր եւ մայր ոչ ունի եւ ոչ որդիք, հաւր եղբարքն թէ կան, նոքա ժառանգեն, եւ թէ հօրեղբարք ազգն անցեալ իցէ, յառաջ կոչին որդիք քրւերք, իսկ թէ անցեալ է եւ ազգս այս, որդիք հօրաքերցն յառաջ կոչին արու գաւակքն, եւ թէ ոչ կան արուք, մտանեն, չգին, եւ այսպէս կալքեն զժառանգութիւնս 'ի զարս եւ ի ժամանակս:

Հասն ժառանգորթեան:

Գ. — Զառաջին կանոնն գրեցաք հաւատար ժառանգել որդոցն եւ դստերացն, յորժամ հայրն մեռանի անկաակ. բայց յորժամ ոչ եւ որդիք եւ դստերք. այլ հետի ազգականքն ոչ ժառանգին ընդ հօրեղբարսն, կամ եւ դստերք. այլ հետի ազգականքն ոչ ժառանգին ընդ եղբարս եւ ընդ ազգականս իւրեանց, նիրն կանայքն ժառանգութիւն ընդ եղբարս եւ ընդ ազգականս իւրեանց, որպէս օրէնքն քննեն զմաքուր սերմն, եւ որ մօտաւոր է մերձեցուցանէ զնա ի ժառանգութիւն, անախդնասուս այսինքն առանց կարծեաց. ապա թէ մերձաւոր ազգն, յայնմհետէ մերձենան, եւ այսպէս լինի եաց. ապա թէ մերձաւոր ազգն, յայնմհետէ մերձենան, եւ այսպէս լինի մինն զմեռոյն յընտանութիւն. եւ թէ մեռանի այրն եւ կենդանի է հայր նորա, չունի իշխանութիւն գրել կտակ. թէպէտ եւ ունի որդիս. քանզի 'ի ներքոյ հնազանդութեան հօրն ըւրում է. եւ զոր ինչ ստանան որդիքն յաւուրս կենդանութեան հօրն իւրեանց կամ հաւոյն իւրեանց ընդ ձեռամբ ճարցն մնայ:

Դ. — Հարցանկեն զօրէնս թէ որք մանկագոյն են, որովք կարող են գրել կտակ, եւ կամ քանի ամացն կարող է գրել Սղշիկն մինչեւ լինի ժի ամաց 'ի ներքոյ ձեռաց է եպիսկոպոսին եւ ոչ կարէ առնել կտակ, եւ յետ ժի ամացն ելանէ 'ի հնազանդութենէ հրամայողին, եւ իշխանու թիւն ունի առնել զտիւթիկ, իսկ արու մանուկ մինչ 'ի ժի ամն 'ի ներքոյ հնազանդութեան հրամայողին է. այսինքն որք հոգէբարձք լինին եղեալ 'ի թագաւորաց, 'ի վերայ ընչից որդոց, որք են եպիսկոպոսք, եւ թէ այլ ոք յաշխարհականաց եղեալ լինին հրամանաւ թագաւորաց, եւ երբ լինի մանուկն ժն ամաց ելանէ 'ի հնազանդութենէ հոգէբարձին մինչեւ ցլն ամն լինի մանուկն այր կատարեալ:

Հարև փեւս յի մեռանեջոյ

Ե. — Եթէ մեռանի փեսայն, եւ կամի հայր կնոջն հոգալ զորդիսն, եթէ տայ երաշխաւոր առնուլ իշխանութիւն հոգալ. իսկ հայր որ 'ի մե-

ուսն զրէ կտակ եւ որոշոցն որ միան որոս անուանէ տեսուչս եւ վե-
րակսցուս. կարէ նա հոգալ զորքսն եւ չտալ երաշխաւոր. ապա թէ
մարդն մեռանի եւ ոչ առնէ կտակ, եւ թողու որդիս, եւ գտանի յորդոցն
իւր ամաց. եւ նա կարող է հոգալ զեղբարսն եւ սահմանել, եւ չտայ
երաշխաւոր. իսկ թէ մանկագոյն են որդիքն որպէս ասացաք, չարար
կտակ հայրն, թէ ունի եղբարք, հրաման տայ օրէնքս սահմանել 'ի նո-
ցանի. զոր պարտն էր լինել տեսուչս, եւ սահմանաւղ եղբաւր որդոցն,
եւ թէ ունի եղբայր կամ եղբաւր որդի կատարեալ լինի այսու օրինա-
կաւ վերակացու եւ հրամայօղ եւ տեսուչ հօրեղբօր որդոցն. Դարձեալ թէ
որ մեռաւն ոչ ունէր որդի կամ եղբայրս, եւ ոչ եղբօր որդիս, եւ ոչ որդի
մեծ հասակաւ, որ կարող լինի այնմ, եւ ոչ գրեաց կտակ, եւ յանձն
առնու մայր որդոցն հոգալ զմանկուսն իւր. պարտի նա գնալ եւ ծա-
նուցանել զատաւորի տեղոյն եւ առնէ զաշինս, ոչ լինել առն մինչեւ
հասուցանէ զուխտն յորբերն. իսկ եթէ չկամի բառնալ զհոգս որդոցն,
հրամայէ օրէնքս զի իշխողք քաղաքին կացուցանեն քննող եւ տեսուչ
որք սղայոցն, եւ տան զվարձս նոցա ըստ պատշաճին, եւ որ զայս յան-
ձըն առնու հարկ է տալ երաշխաւորս, զի զինչս տղայոցն պահեսցէ ան-
շխալ. բայց թէ գրեալ է անւանք նոցա 'ի կտակն որպէս վերոգրեցաք,
չտան երաշխաւոր. զի կամաւ եղ զնոսա հայրն հոգալ զիւր որդիսն:

Վասն ստացեալ որդոց:

2. — Եթէ ստանայ հայրն որդիք եւ գտն 'ի կատարելութիւն եւ ոչ
հնազանդին հօրն թէ կամի հանել զնոսա 'ի ժառանգութենէն, իշխանու-
թիւն ունի 'ի վերայ ստացուածոց իւրոց. Բայց յինն մասնէ ընչիցն,
մին մասն հրամայէ օրէնքս տալ նոցա. Եւ է այսպէս. զբաւանդակ ինչսն
ընդ չորս բաժանէ. եւ զմի մասն 'ի չորիցն թ մասն առնէ, եւ յինն
մասնէն հաւասարէ 'ի վերայ նոցա, որչափ եւ են անհնազանդքն, թէ ա-
րուք եւ թէ էգք. եւ յորժամ գրէ կտակ հայրն, որ արտաքսեաց զորդի-
սըն, եւ օտար ժառանգ թողուլ, հրամայէ օրէնքս անձնիշխան թողուլ
զժառանգիչն զի անբամբաս միասցէ կտակն իւր, եւ այսոքիկ են որք ոչ
են արժանի ըստ հօրն ձգելոյ արտաքս ժառանգութեանն յարաշնու-
թեան, վատնողքն ընչից եւ նման սոցին, այսպիսեացս կարէ չտալ զժա-
ռանգութիւնն, եւ եթէ տայ բամբասի կտակն վասն անհնազանդ որդոցն
յազգաստեմէն իւրմէ:

Վասն որ գրէի 'ի կտակն եւ չկարէ յետոյ խախտնել:

է. — Եթէ գրեն զոք 'ի կտակն, եւ նա ոչ կամի առնուլ զժառան-
գութիւնն, կարող է. ապա թէ գրի 'ի կտակն, յետոյ ոչ կարէ թողուլ:

եւ թէ եւ յառաջ քան զառնուլն, սա այլ ումեք ունի իշխանութիւնս

Հոգեբարձութիւնս և պիտոքոքոս

Ը. — Եթէ հոգեբարձութիւնս վաճառեալ ընչիցն, եւ տալ 'ի հարկս
հարկահանաց՝ եւ կամ 'ի փոխ պարտուց, ոչ է կարող առնել առանց
կամաց դատաւորին այլ ծանուցանէ նմա. եւ հրամանաւ նորին ծախէ,
ճշդիւ յարեանցն, որ բաւական է հարկին որ 'ի վերայ կայ նոցա:

Թ. — Եթէ ոք առնէ տուաւ, որ է մահր ըստ արապկաց, եւ ըստ
հայոց անձին զին աղջկանն, եւ դարձեալ կամի առնուլ 'ի բաց. եթէ
իւր որդի է. կամ դստերն որդի, կարող է առնուլ 'ի կենդանութեան
իւրում զտուեալ բաժինն:

Ժ. — Իսկ դարձեալ, թէ ոք գրէ տուալ եւ հաստատէ. եւ ժամա-
նակ չանցանէ 'ի վերայ. եւ չլինի հաստատութիւն. ոչ է այն ինչ ճշմա-
րիտ. եւ թէ որդոց կամ դստեր գրէ. նոցայն հաստատուին է, օտարացն
ոչ է հաստատուին:

ԺԱ. — Եթէ ոք զամենայն ստացուածս իւր գրէ տիւթիկ, ումեք
տեփական, հրամայեն օրէնքս որ մինչեւ ցինն թողու այսինքն զչորից
զմինն բաժանէ յինն. եւ երբորդ մասն միայ ժառանգաւորացն:

ԺԲ. — Այր ոք եթէ ունի Բ կին, եւ առաջինն երեք պոռոյգ. եւ
երկրորդն ոչ. եւ երկրորդն եղեն որդիք. եթէ կամի հայրն ամենեցուն
միապէս տալ զժառանգութիւնն, կարող է տալ. եւ համարի զորդիսն ո
ոք անպոռոյգ կնկանէն իբրեւ. զօտար ժառանգիչս. եւ չանուանէ զնոսա
տակ, որդիք պողոզաւք կնոջն ժառանգեն զամենայն ինչս:

ԺԳ. — Այր ոք եթէ ունի որդիս արու, եւ որդիքն մեռանին առա-
ջի նորա. եւ չունին որդիս, եթէ ունին դստերս ամուսնացեալս, որք ու-
նին որդիս, եւ որդիքն մնացին, եւ դստերքն մեռեալ են, եւ առնէ
զտիւթիկ. եւ տայ զժառանգութիւնն որդոց դստերացն կարող է առնել
որպէս եւ կամի. եւ թէ ունի եղբայր, կամ եղբօր որդիք, ոչ կարեն
հակառակել. իսկ եթէ մեռանի առանց կտակի (.) եղբարքն եւ եղբօր
որդիքն ժառանգեն. եւ թէ չունի եղբայր, հօրեղբարքն ժառանգեն. եւ
որդիքն ժառանգեն ընդ նոսա. իսկ եթէ հայրենի աղզն հատեալ է, ապա
դստերաց որդիքն մտանեն 'ի ժառանգութիւնն, եւ թէ դստերաց աղզն
հատեալ է, քրեւր որդիքն մտանեն յամենայն աղզականութիւնն, որ եւ
մնան կենդանիս, զարուքն ընտրեն ժառանկ. քանզի խախտեալ է իրազն
ժառանգութիւն, որչափ կայ արու ժառանկիչ. իսկ եթէ ոչ գոյ, ապա
մտանեն էգին 'ի ժառանգութիւնն:

ԺԴ. — Այր ոք եթէ կամի գնել տուան կամ ծառայս, եւ այլ ինչս
որ 'ի վաճառանոցն ծախի եւ առնեն չափ իւրեանց հաշւոյն, եւ ումոն

չտան, զգինքն որ հաւանեցան միմեանց չվճարեն, բայց միայն բանիւ հատին զվճիւնն, հրամայէ օրէնքս, որ ոչ է կարող այլ ումեք վաճառել, այլ առաջնոյն որ զգինն հհատ, իսկ եթէ առաջինն թողու 'ի բաց կամօք իւրովք, տէր ընչիցն առնու 'ի նմանէ թուիւթ, եւ զանուէն իրացն գրէ 'ի ներքան, եւ տայ զթուիւսն 'ի մարդն որ ճշմարիտ գնողն է:

ԺԵ. — Եթէ ոք ազատէ զորդիս իւր եւ կամ զորդիս որդոց իւրոց (,) պարտ է գրել նոցա զիր ազատութեան առաջի դատաւորին, եւ գոհանայ զնոցանէ վասն հնազանդութեանն, զոր ցուցին զիւրեւ, եւ մեծարեալ պատւեցին որպէս վայել էր ծնողին, եւ վասն այնորիկ ազատէր զնոսա 'ի հնազանդութենէ իւրմէ անձնիչխան լինել, եւ թէ կամի տալ տուրս ինչ նոցա կարող է բայց առաջի դատաւորաց պարտ է տալ, եւ որդիքն որ ազատեցան, այլ ոչ կարեն 'ի ժառանգութիւն հօրն մերձենալ, այլ լինին օտար յամենայն ժառանգութենէ մահու եւ կենաց, եւ զկնի ազատութեանն որ եղեւ առաջի դատաւորաց, այլ ոչ կարէ գրել յերեսս նոցա կտակ, այլ 'ի ժամ մահուն ժառանգեն զնա որդիքն եւ զստերքն որք յետ ազատութեանն եղեն, կամ այլ ազգականքն, զի չեն ազատեալքն այնուհետեւ պարտակաւն հնազանդութեան հօրն, եւ թէ պատահի մեռանել ազատ որդոցն, եւ հայրն կենդանի է, չկարեն արդիւլել զտիւթիկն առնելն, այլ ինքեանք զինչս եւ զստացուածս իւրեանց սահմանեն, որպէս կամին, զի ազատք են 'ի հնազանդութենէ հօրն իւրեանց որդիքն:

ԺԶ. — Եթէ ոք առնէ կտակ, եթէ առողջ է, թէ հիւանդ, եւ կամի ազատել զծառայս իւր, թէ Ա. է, թէ Բ. կարող է ազատել, եւ թէ Գ. են զերկուսն պարտի թողուլ, եւ 'ի յէն մինչեւ ցտասն, զկէսն պարտի թողուլ, եւ 'ի ժէն մինչեւ յէն 'ի միոյն երիցն թողուլ եւ Լնչն մինչեւ ցծ, եւ միւսն չորիցն կարող է թողուլ ապա թէ աւելի ազատէ քան զոր հրամայէ նօմօսն, աւելին մնայ ժառանգաւորացն, իսկ եթէ ոք առնէ կտակ, եւ գրէ ազատ զամենայն ծառայսն մնան, ամենեքեան ծառայ ժառանգաւորացն է:

ԺԷ. — Եթէ ոք կամի ազատել (1) զծառայս իւր, առաջի եպիսկոպոսաց պարտ է եւ Քահանայից ազատել, եւ թէ 'ի դաւառս աշխարհին լինի քօրիսկոպոսին առաջի, եւ երիցանցն որպէս հրամայէ պայծառն 'ի թագաւորս մեծն Կոստանդիանոս:

ԺԸ. — Յորժամ զծառայ իւր ոք ազատէ պարտ է եւ զստացուածս եւ զինչս իւր ընդ նմին ազատել 'ի նոյն զիրն, զի թէ ոչ գրէ յանուանէ զստացուածն զոր ազատեաց զկնի ծառային յորժամ վաղճանի տէր ծառային, առնուն զամենայն ինչսն ազատ ծառային ժառանգիչք ազատողին:

(1) Զեւագիրն ունի՝ առատել: ձիշտ ունի նաեւ Բերիիէի ձեւագիրն:

ԺԹ. — Հարցումն. Եթէ ազատէ ոք ծառայ, կարող է դարձեալ առնուլ յետ թէ ոչ, Պատասխանի. Եթէ ցուցանել կարէ վկայիւք, զի անարդի եւ արհամարհի 'ի նմանէ, կարող է դարձեալ առաջի զիսաւորի տեղոյն եւ ցուցանէ եւ նորա գլխութեամբն առնուլ յետ զծառայն:

Ի. — Հարցումն. Եթէ ոք ազատէ ծառայ, կարող է 'ի սեփական ընչից իւրոց տալ նմա թէ ոչ, նմանապէս եւ որդոյ ծառային, Պատասխանի. Հրամայէ նմին օրէնքս համարձակութեամբ առնել զայս:

ԻԱ. — Եթէ ստանայ ոք ծառայ եւ լինի 'ի մէջ տուռեւառութիւն, սահման որ ոչ է փախչող եւ բարեմիտ է եւ անարատ 'ի վերայ այսր պարտի վաճառողն գնողին տալ համբերութիւն Զ ամիս, առ 'ի վարձել զնա եւ 'ի Զ ամիսն եթէ գտանի 'ի նմա արատ, իշխանութիւն ունի յօրինացս դարձուցանել եւ առնուլ զինչս իւր, իսկ եթէ փախչի ծառայն 'ի սահմանեալ Զ ամիսն նմա է հարկ որ ստացաւ, խնդրել եւ գտանել, եւ առ 'ի տէրն իւր, եւ ապա առնուլ զգինն իւր յետ:

ԻԲ. — Եթէ զծառայ ոք ծախէ պայմանով, թէ լաւ է, թէ ոչ, եւ լնու պայմանն, յետ այնր ոչ կարէ գնողն դարձուցանել 'ի տէրն բայց միայն թէ յետոյ գիտենան, թէ այսպէս է, այս պատճառաւ դարձուցանէ եւ նմա հարկ է առնուլ:

ԻԳ. — Եթէ ոք հրամայէ ծառային իւրոյ յատենի փոխան իւր խօսել եւ առնել իրաւունս ինչ, չունի հրաման յօրինացս ծառայն խօսել վասն նորա, զի ծառայն եւ անձնիչխանն չեն հաւատար:

ԻԴ. — Եթէ ոք ընդունի առ ինքն զփախուցեալ ծառայ եւ գիտէր որ ծառայ էր, հրամայէ օրէնքս զի որ ընդունեցաւ որպէս ծառայ քարչեցին զնա 'ի դատաստան տէրք ծառային այնորիկ:

ԻԵ. — Եթէ ոք ընդունի զինւոր որ ոչ է իւր եւ գրած է յայլոց զիւրանագիր, եւ գիտաց, թէ յայլ իշխանի զինւորաց էր, եւ ոչ դարձոյց յինքնէն այլ ստացաւ յիւր գունդն, որպէս զինւորն նոյնպէս եւ նա կշտամբի 'ի տեառնէ զինւորին:

ԻԶ (ԻԷ). — Եթէ ոք ծախէ ինչ եւ առնու առհաւատչեայ այսինքն օրմոն, եւ դարձեալ 'ի յետ առնու, հրամայէ օրէնքս կրկին դարձուցանել զառհաւատչեայն 'ի տեղն:

ԻԸ (ԻԳ). — Եթէ ծառայ ոք ինչ կամի գնել տէրն իւրոյ հրամանաւ իշխանութիւն ունի առնել:

ԻԹ. — Ոչ տայ հրաման օրէնքս ումեք սպանանել զոր զծառայ իւր ձեռք իւրովք, իսկ եթէ արար ծառայն արժանի ինչ մահու, տայ նա զծառայն 'ի ձեռս դատաւորին եւ նա առնու զվրէժ արժան գործոյն:

ԻԺ. — Նա եւ մարդ որ ոչ ունի հրաման 'ի թագաւորէ, կամ 'ի դատաւորէ եւ սպանանէ զոր, կամ զգող, կամ զմարդասպան, կամ զմահապարտ ծառայ՝ ինք մեռանի յաւրինացն:

Լ. — Եթէ ոք աղատէ զծառայ իւր պայմանով, եւ սահմանէ ամս յայնմ ծառայել որոգոց իւրոց, կամ ժառանգաւորի զկնի ազատութեանն հրաման ունի յօրինացս որպէս զանձնիշխան չըջել:

ԼԱ. — Եթէ կամեցի այր զկնի պայմանաւ ազատութեան ծառային զպայմանն ցուցանել առաջի եկեղեցոյ կամ վանից եւ կամի զտրաթիկն գրել զանիւրաւացի է:

ԼԲ. — Եթէ ուրուք անձնիշխան գոլով 'ի հարցանել զնա յատենի ասէ զանձնէ թէ ծառայ է, եւ տայ զինքն 'ի ձեռս գնողին եւ ինի մատնող անձին իւրոյ, եթէ ի ամաց իցէ, կորոյս զանձնիշխանութիւնն իւր, եւ ոչ կարէ օգնել նմա օրէնքս, եւս առաւել թէ զգինս անձինն իւրոյ բաժանեաց. ընդ նմա վաճառողն եւ կամ թէ զբաժինն եկել, եւ արբ, մնայ ծառայն առ գնողն:

ԼԳ. — Եթէ կին ոք անձնիշխան ասէ 'ի վերայ անձին իւրոյ ծառայ գոլ, եւ տան զնա 'ի պոռոզս, ոչ աւգնէ իւրն նաւմոսն, այլ կորոյս զանձնիշխանութիւնն իւր եւ մնայ ծառայ գնողին, կամաւոր է 'ի պոռոզս որոյ իւրոյ, իսկ եթէ պահասէ քան զի ամն, աւգնէ նմա օրէնքս, եւ դառնայ յանձնիշխանութիւնն իւր:

ԼԴ. — Եթէ այր ոք կամ կին առնու ինչ գողացեալ 'ի պահեստի, զոր ծառայի գողացեալ է, հրամայէ օրէնքս չորեքկին հատուցանել յընչիցն տեառնն:

ԼԵ. — Եթէ ոք ծառայ ստանայ պայմանով եւ յառաջ քան զլնուին 2 ամսոյն զոր եդ օրէնքս սահման եւ դտանի ախա ինչ ցաւոց, կամ այսա հարութիւն, հրամայէ օրէնքս զծառայն դարձուցանել յառաջին տէրն, եւ առնու զինչսն 'ի նմանէ. իսկ եթէ ընու 2 ամիսն եւ ոչ գտանի այսն 'ի ծառայն (,) յետ այնր ոչ (1) կարէ դարձուցանել:

ԼԶ. — Եթէ ոք վաճառէ ծառայ պայմանով 'ի վերայ ամենայն արատ[յ], թէ այր է, թէ կին, եւ գտանի 'ի նմա արատ ոչ կարէ դարձուցանել յետս, զի պայմանով գնեաց (.) բայց թէ գտանի այսահարութիւն, դարձուցանէ զոր առաջին տէրն լեալ էր ցաւն, եւ դարձեալ յետոյ եղեւ, ապա թէ նոր եղեւ ցաւն, ոչ կարէ դարձուցանել. եւ թէ վաճառողն վկայիւք ծախեաց անարատ, եւ յետոյ գտանի փախչող, կամ գող, կարող է դարձուցանել գնողն, եւ զինչսն զոր գողացաւ վճարէ վաճառողն ապա թէ 'ի գնելն յիշեցաւ լաւ եւ վատթար 'ի վաճառողէն, եւ նա յայս պայմանս գնեաց, ոչ կարէ գնողն յետոյ վասն արատոյ դարձուցանել եւ ոչ խնդրել ինչ:

ԼԷ. — Եթէ ծառայ ազատի եւ մնայ ընդ իշխանութեամբ տեառն իւրոյ անձնիշխան է, եւ առնու կին յաղախեաց տեառն իւրոյ զկնի

(1) Ըստ Բերլինի ձեռագրին: Մեր ձեռագիրն ունէր՝ որ:

ազատութեան. եւ ծնունի 'ի նմանէ որդիս, ոչ ժառանգին զնա որդիք աղախնոյն, այլ ժառանգ լինի նմա որ ազատեացն զնա:

ԼԸ. — Որ ոք ազատէ ծառայ պարտի առնել զազատութիւնն, եթէ 'ի քաղաք հանդիպի առաջի եպիսկոպոսի եւ 2 քահանայի, եթէ 'ի գեղ առաջի քօրիսկոպոսի եւ երիցանց գեղջն, որպէս զի նոքա վկայեացն ձեռագրով յազատութեանն, եւ այսպէս ազատ լիցի ծառայն, անձնիշխան, իսկ եթէ այսպէս ոչ ազատի, չէ ճշմարիտ ազատութիւն այն, այլ դարձեալ յորժամ կամի տէրն 'ի հնազանդութիւն է ծառայութեան նորա որպէս հրամայէ օրէնքս:

ԼԹ. — Հրամայեն օրէնքս եթէ ոք գնէ գեաւդ, կամ սուռն, կամ գրախտ, կամ այլ ինչ, եւ ինչս այս գրաւական էր եղեալ առ այն որ վաճառեաց զնա, եւ ոչ 'ի պատճառէ իրաց տրտմեցաւ 'ի գնողին զնոյնն այլ ըստ կամաց իւրոց վաճառեաց վասն հեռանալոյ սեփական ստացողին յաշխարհէն, եւ մնայ վաճառեալ անդաստանն, կամ տունն առ զընողն զտանն ամն, եւ թէ յետ Ժ ամին յայտնի առաջի տէրն, եւ չառնէ խոյս եւ խնդիր առ գնողն, ամ մի մնայ հաստատուն նմին զոր գնեացն, զի ոչ արար զամն խնդիր. իսկ եթէ նա որ հեռացեալն էր, կամ վաճառական էր, կամ զինուոր, հրամայէ օրէնքս մինչ 'ի ընու ի ամաց խընդիր առնել իւր ստացուածոցն, զոր գրաւական էր եղեալ. ապա թէ ընդ ի ամն անցանի, այլ ոչ դառնայ 'ի նա աւրինօքս:

Խ. — Հարցումն. Հարցանեն զաւրէնս եթէ ոսոխք գան 'ի քառաստան չարձակել իրաւանց, որ պարտաւորի խնդրէ համբերութիւն, զինչ պարտ է առնել դատաւորին Պաշաւախանի. (ե)թէ խնդրէ համբերութիւն ամիսս Գ կամ Դ տացի նմա, եւ յետ այնր քարչէ զնա ոսոխն 'ի դատարանն, եւ եթէ խորագրտութեամբն իւրով դարձեալ խնդրէ համբերութիւն (,) տան նմա զամիսս Գ. իսկ եթէ երրորդ անգամ խընդրէ համբերութիւն, կամ խափանել զդատաստանն, բայց նմա տայ օրէնքս երիցս անգամ համբերութիւն Բ ամիս այլ եւ թէ յետ այնորիկ այլ խնդրէ կորոյս զդատաստանն իւր:

ԽԱ. — Իսկ յորժամ տան նմա համբերութիւն Դ ամիս, եւ հանդիպի 'ի նոցանէ յուրիս եւ հոկտեմբեր, չհամարեն զի ամիսս զայստակ 'ի համբերութիւն զի խափանեալ է, եւ ժամանակ համբերութեանն սակ մանեցաւ Թ ամիս, որ բաւական է վասն հաշոյն, որ կայ 'ի միջին, զոր խնդրեն 'ի դատաւորէն եւ կամ վասն վկայիցն որք լինին 'ի հեռաւոր երկիր, եւ թէ դատաւոր երկրին, կամ թագաւորն յաշխարհն էր Գ ամիս տան զհամբերութիւնն, եւ թէ յայլ իշխանութիւն է որով վճարի իրաւունք դատաստանի նոցին, 2 ամիս տան զհամբերութիւնն, եւ թէ այլ խնդրէ ժամանակ, դատաւոր իրաւանցն տեսցէ:

ԽԲ. — Կոստանդիանոս թագաւորն (,) յիշատակ նորա աւրհնուութեամբ եղիցի, պատուեաց զառաքելական եկեղեցի, եւ 'ի նմա ժառանգ

զաւորացն ըստ իւրաքանչիւր աստիճանի պարզեւեաց հոգոս 'ի թագաւորական յընչիցն յամենայն տեղիս, եւ նոյն ինքն եղ օրէնս, եւ ազատեաց զժառանգաւորս, որք սպասաւորեն յեկեղեցիս յամենայն հարկաց եւ 'ի դիմոսական պարտուցն փրկեաց, եւ ազատս արար 'ի մարմնաւոր յիշխանութեան, եւ խափանեաց 'ի նոցանէ պիտի հայրենի հարկաց եւ հնազանդութեանց:

ԽԳ. — Կոստանդիանոս թագաւորն հրամայեաց պարզեւե եկեղեցեաց Բրիտանոսի գեաւղս եւ անդաստանս յամենայն տեղիս ուստի ինուն պէտք սպասաւորութեան տաճարաց Աստուծոյ. եւ յայսմանէ կերակրիք եղբարք եւ քոյրք եւ այրիք, որք են ընդ հովանեաւ եկեղեցոյ (.) որպէս զի հասարակաց նոցին աղօթիւք անչարժ պահեսցէ Աստուած զթագաւորութիւն երկրպագաց ամենասուրբ երրորդութեան:

ԽԷ. — Լեւոն թագաւորն 'ի ժամանակս իւր պատեւաց զաւր կիրակէի յարութեանն Բրիտանոսի, եւ եղ օրինօք զի 'ի նմա խափանեացին արքունական հարկքն եւ դասաստանք. զի ամենեքեան պարտաւորս ան երկիւղ սրտիւ ժողովին յեկեղեցի Բրիտանոսի, եւ մատուցանեն զաղօթն ընդունելիս առ Աստուած, եւ եղ օրէնս 'ի կիրակէի բնաւ ոչ բարոնել զոք եւ խնդրել պարտս, եւ ոչ առնուլ զվրէժ չար գործոց. այլ որպէս վերագոյն ասացաք յիւրաքանչիւր յաշխարհ խաղաղութեամբ ժողովել յեկեղեցի, եւ առնել աղօթն աներկիւղ 'ի դասաւորէ եւ 'ի պարտաւորէ եւ 'ի նոցին սպասաւորաց:

ԽԸ. — Հրամանաւ իւրով եղ օրէնս վասն պոռագաց Լեւոն թագաւորն, եւ սահմանեաց այսպէս. զոր ինչ բերէ կին պառլոս, գրեացին զայն նոյնպէս եւ զտըւարն, այսինքն զվարձանսն, որ է մահր, որպէս հասանի այրն 'ի պոռլոսն, նոյնպէս եւ կինն 'ի վարձանսն, գրեն հաստատուն, թէ ոսկի (.) թէ արծաթ, թէ զգեստ, թէ ծառայս, թէ անասունս, եւ այլ զինչ եւ իցէ. զի յիւրաքանչիւր յաշխարհս ըստ սովորութեանն բերեն կանայք զպոռլոսն եւ արքն տան զվարձանսն առաւել կամ պակաս. այլ 'ի թագաւորի քաղաքն Կոստանդնուպոլիս եւ յամենայն երկրին արեւմտից, եթէ բերէ կինն ճ գահեկան (1). իսկ յաշխարհս արեւելից ունի այլ սովորութիւն, զի բերեալ կինն ճ գահեկան (1), կնոջ ըն տայ այրն Մ գահեկան (1):

ԽԹ. — Արք սահմանեաց նստմոս թագաւորն Լեւոն, զի յետ աւրէնութեան պսակին եւ միաւորութեան առն եւ կնոջն, եթէ արձակէ այրն զկին իւր առանց իրիք պատճառի, տայ 'ի նա զամենայն պոռլոսն զոր երբ եւ զտըւարն որպէս գրեալն էր 'ի թղթին, եւ թէ կինն եւանէ յառնէն առանց պատճառի զոր իրաւացի դատի աւրէնքս, առանց պոռլոսն:

(1) Չեւագիրն ունի գկ. Բերլինի ձեռագիրն ալ « գահեկան » գրած է:

զայց եւ առանց տուարի եւանէ. եւ այս միայն առ այրն օրինօք. ԽԶ. — Իսկ եթէ մինն 'ի նոցանէ եւանէ սխալանօք, եւ թաժանի այրն 'ի կնոջն եւ կինն յառնէն, օրինօք եկեղեցոյն, յղէ վերակացու եկեղեցոյն թուխթ առ դատաւորն, եւ ցուցանէ զսխալանսն, եւ թէ այրն է սխալող զպոռլոսն եւ զվարձանսն բաւանդակ դարձուցանէ 'ի կնոջն. իսկ եթէ կինն է սխալեալ, դարձուցանէ այրն զպոռլոսն եւ զվարձանսն արգելու վասն յանցանաց կնոջն:

ԽԷ. — Իսկ թէ սիրով են այրն եւ կինն առ միմեանս եւ մեծապէս այրն եւ արձակի իւրեանց միաւորութիւնն եւ չունին որդիք (.) առնու կինն զպոռլոսն իւր եւ զտուարի կէսն, եւ թէ ունի որդիք, չառնու ինչ այլ ընդ որդիսն է ժառանկակից:

ԽԸ. — Եթէ կինն մեռանի եւ ունի որդիս, արգելու այրն զպոռլոսն եւ զտուարն անւամբ որդոցն:

ԽԹ. — Եթէ մեռանի կինն եւ ոչ ունի որդիս, առնու այրն զկնոջն պոռլոսն եւ զամէն վարձանսն, եւ զայլ կէսն տայ հօր կնոջն. եւ թէ չունի հայր գրէ տիւթիկ կինն, եւ ում կամի տայ. բայց այս է աւրէնք. կնոջն որ կացեալ է ընդ առնն ամուսնութեամբ զբազում ժամանակս:

ԽԱ. — Իսկ եթէ մեռանի կինն որոյ եղեն որդիք, եւ առաջի իւրն մեռան, եւ ինքն զկինն նոցա մեռանի, արգելու այրն զվարձանսն յանուն որդոցն, որ ծնան նոցա, եւ մի մասն 'ի 2 մասնէ պոռլոսն, եւ թէ կինն Գ ամ կացեալ էր ընդ առնն, արգելու զամենայն վարձանսն, եւ մի կինն Դ ամ կացեալ էր ընդ առնն, արգելու զամենայն վարձանսն, եւ մի 'ի 3 օրն թէ կնոջն, եւ թէ 5 ամ է կացեալ ընդ առնն, եւ մինչեւ ցն ամն չեղեն նմա որդիք, արգելու զվարձանսն, եւ զԳրդ մասն 'ի պոռլոսն եւ զԴ մասն տանի հայր կնոջն, եւ թէ չէ հայրն կենդանի, ասէ ցկինն. արա տիւթիկ եւ ում կամիս թող զմասն քո. ապա թէ կինն կացեալ է ընդ առն ժիւ ամ, եւ յառաջագոյն քան զայրն մեռանի, արգելու այրն զվարձանսն եւ զկէս պոռլոսն, եւ զմիւս կէսն տայ կնոջ հօրն թէ կենդանի է. եւ թէ չէ կենդանի, հրամայէ կնոջն 'ի կտակն իւր 'ի թողուլ, ում եւ կամի. եւ թէ մեռանի կինն եւ ոչ ունի որդիք եւ ոչ հայր, եւ ոչ գրէ կտակ, զբաժինն իւր առնուն եղբարքն, կամ այլ մաւսաւոր սղգն, եւ յաւուր թաղման կնոջն, հրամայէ նստմոս յերկոցունց կողմանցն ըստ իւրաքանչիւր գոյին հանել ծախս 'ի վերայ գերեզմանին, եւ սպասաւոր եկեղեցոյն:

ԽԲ. — Աշխարհ օր ունի սովորութիւն, զի զպոռլոսն եւ արւարն չգրեն 'ի թղթի, այլ միայն պարզաբար ամուսնանան եւ առնուն զպատկըն աւրէնութեան, ընդունի օրէնքս զայնպիսին, որպէս զայնոսիկ որ գրեն զպոռլոսն, եւ որդիքն որ լինին, ժառանգեն զինչսն հօրն, եւ լինին այս ըստ նաւաւորի եւ ըստ սովորութեան երկրի:

ԽԳ. — Թէ ողոս թագաւորն (.) յիշատակ նորա աւրէնութեամբ (.) եղ օրէնս, թէ քրիստոնեայ որ պարտի ինչս ընկերի իւրում, եւ չխնդրե-

ցաւ 'ի նմանէ մինչեւ յլ ամի, յետ այսր չունի հրաման խնդրելոյ, կամ 'ի նմանէ կամ յիւրոց ազգականացն, այլ մի կերպիւ թէ այդի է, կամ արտ, կամ ծառատունկ, կամ նման սոցին. արդ եթէ ունէր զայսոսիկ առ ինքն, եւ ոչ էր գրաւական, եւ ոչ ծախեաց այլում, եւ ոչ ետ պը-
սոյցս, եւ բնաւ այլ տէր ոչ փոխեցաւ 'ի վերայ ընչիցն, թէպէտեւ անց անդ պայմանն ի ամացն (,) իշխանութիւն ունի տէրն զինչսն խնդրել.
Եթէ փոխեցաւ իրքն առ այլ տէր (,) ոչ կարէ զինչսն խնդրել. զի յետ ի ամին խափանեալ է ամենայն պատճառք, թէ հայրենիք թէ ստաց-
ւածք, թէ սահմանք անդատարանաց ջրարբիք թէ խողովակք ջուրց, որ մտանեն 'ի քաղաքս, եւ բաժանին 'ի յարկս իւրաքանչիւրս. թէ յառաջ քան զլ ամի չեղեւ խնդիր այսպիսեացս յետոյ այլ ոչ կարէ խնդրել. որ-
քան զլ ամի չեղեւ խնդիր այսպիսեացս յետոյ այլ ոչ կարէ խնդրել. որ-
պէս հրամայէ օրէնքս, ապա թէ խնդրեաց եւ հարստահարեցաւ յունողէն,
երբ եւ կարէ քանակ աւելցանութիւն խնդրէ եւ առնու, եւ թըւին
ժամանակք ամացն, ըստ խնդրոյն եւ ոչ ըստ ունելոյն:

ԾԴ. — Հրամայէ օրէնքս ոչ ունել 'ի կնութիւն զկին եղբորն, եւ
այրի կնոջն չէ մարթ լինել կին եղբոր առնն իւրոյ, եւ առն որոյ կինն
մեռանի չէ պարտ առնուլ զքոյր կնոջն, այսինքն զերկու քոյրսն (.) եւ
զայս սահմանէ օրէնքս, որպէս զի խափանեացի չար պատահմունք, որ
հանդիպի բազմաց 'ի մարդկանէ, որք խայտառակին ցանկութեամբ (.)
այսինքն թէ սիրէ այր զկին եղբորն, եղեն Բ հակառակք միմեանց, եւ
սպանանեն զայր կնոջն մահադեղօք. սիրեաց կին զեղբայր առնն եւ
յուսով ամուսնութեանն քնեայ եւ սպանանէ զայր իւր. սիրէ այր
զքոյր կնոջն եւ սպանանէ զկին որպէս կամի. վասն այսպիսի չար եւ
ամբարիշտ գործոյ խափանեաց օրէնքս զամուսնութիւնն զայս, եւ թէ
ոք յանդգնի եւ առնէ զայսպիսի ինչ մերձաւորութիւնս առանց հրամանի
թագաւորաց (,) որդիքն որ ծնանին, ոչ ժառանգեն զնոսա, եւ ոչ այլ ոք
յազգականութենէն, որք կամակիցք էին չար զուգաւորութեանն այնմիկ.
Իսկ որք կամեացին առնել զայս, պարտին աղաչանս մատուցանել թա-
գաւորին, եւ հրամանաւ նորին առնուլ զկին եղբորն, կամ զքոյր կնոջն,
եւ գրով հրամանի թագաւորին ժառանգեն զստացուածս իւր որդիքն իւր:

ԾԵ. — Արգելու օրէնքս եւ զդուստր եղբորն առնուլ 'ի կնութիւն,
եւ զքոյր մօրն եւ զկին (1) հօրն եւ զաղախին հօրն. եւ որ ոք յանդգնի
առնել, ոչ ժառանգեն զնա ոչ ուստերքն եւ ոչ դստերքն, եւ ոչ ազգա-
կանքն, որք միաբանեցան ընդ նոսա. եւ թէ չ(գ)տանի ոք
յազգականացն, օտար յայնմ խորհրդոցն, ժառանգէ զնա տուն զանձուց
թագաւորին:

ԾԶ. — Այր ոք որ առնու կին աւրինաւոր պոռոգօք եւ ծնանի
որդիք, եւ զկին առն մեռանի կինն, եւ նա առնու այլ կին, կամ զքոյր
կնոջն, կամ զկին եղբորն իւրոյ, կամ զիւր հօրաքոյր, կամ զհաւր աղա-
խին, կամ զկին հօր իւրոյ՝ եւ ծնանին որդիք յայսպիսի ամուսնութենէ,
հրաման տայ օրէնքս, ոչ ժառանգել որդոցն անօրէնութեան ընդ յորդոցն
որ ծնան յառաջին կնոջմէն, զի իրաւացի որդոցն անկարէ զհայրն չըջել
յանօրէն գործոյն:

ԾԷ. — Աղչիկ որ հանդերձի յամուսնութիւն եւ ի ձեռն տալն, տան
կնոջն թաչ եւ մատնի, կամ այլ ինչ, եւ չժամանէ խօսեալ այլն մեռանի
'ի պսակն, թէ ընտանիք առնն խնդրեն զինչսն 'ի կնոջն, կամ յազ-
գականացն, հրամայէ օրէնքս թէ տեսաւ զկինն կամ համբուրեաց, առ-
նուլ զկնոն 'ի յիրարն, եւ զկնոն դարձուցանէ յընտանիսն 'ի մայրն կամ
յեղբայրսն, կամ յայլ մերձաւոր ազգականսն. եւ թէ չունի մայր, կամ
եղբայր, հրաման տայ օրէնքս զի ամենայնն խօսեալ կնոջն մնացէ, զոր
ինչ ավին յինքն. ապա թէ խօսեալ այլն ոչ ետես զկինն, այլ միջնոր-
դութեամբ բարեկամացն ուղղեցաւ բանն, դարձուցանէ կինն զոր ին
բերան կամ յայրն տայ, կամ յազգականսն իսկ թէ կինն մեռանի (.)
առնու այրն, կամ իւր ազգականքն զամենայն տուեալն, եւ զմաշեալ եւ
զհազեալ սգեստ, ոչ դարձուցանէ եւ ոչ զհախս կերակրոցն:

ԾԸ. — Այր ոք եթէ առնու կամի կին եւ ձեռն տայ եղբայր կնո-
ջն եւ ազգականացն, եւ տայ տուրս հարսինն մատանի կամ ոսկի, կամ
դահեկանք. թէ յետ այնր չըջէ զկամն յառնելոյ զխօսեալ կինն, կորու-
սանէ զոր ինչ ետն. իսկ թէ ազգ կնոջն խափանել կամին զպսակն (.)
աւրհնութեան զտուրսն զոր 'ի ձեռն տալոյն աւրն առին, կրկին դար-
ձուցանեն. իսկ թէ այլ ինչ յետ այնր աւուր առին, ոչ կարեն այլ զնոյն
դարձուցանեն:

ԾԹ. — Որ ոք հանդերձնալ է ամուսնացուցանել զդուստր իւր եւ
ասէ պոռոգս տամ համարով դահեկանս, եւ ի վճարելն ոչ ունի գրաւան-
դակն, տայ ձեռնագիր այնմ, զոր ոչ կարաց վճարել, եւ սուցանէ օր եւ
ժամ վճարելոյ, եւ երբ վճարէ (,) առնու գին 'ի փեսայէն, որ լիապէս
ուրհնեայ զլափ տրոցն. ապա թէ յամէ փեսայն, 'ի խնդրել զպոռոգացն
թերին, յետ է տարոյն այլ ոչ վճարի (1):

Կ (ծթ). — Աղչիկ որ որբ է 'ի հօրէ եւ ունի մայր եւ եղբայր, նո-
ցա բանիւ եւ կամօք կարող է անուր այր, եւ զոր ուզէ առնու, բայց
իւր հոգեբարձին հրամանաւ, ապա թէ աղչիկն կին է կատարեալ, ունի

(1) Այս ԾԹ հատուածն ամբողջութեամբ կը պակսի Բերլինի ձեռագրին մէջ, որով
հատուածահամարներն իւրաքու համընթաց չեն երթար այլ եւս:

(1) Այսպէս. Թերեւս հարձ քսել ուզէ Բերլինի ձեռագիրն ալ այսպէս ունի:

իշխանութիւն յօրինացս առանց ազգականացն կամաց եւ առանց հոգե-
բարձելն առնուլ այր զոր խնդէ:

ԿԱ. (Կ). — Կին առն յորոյ անուն գնէ այրն գեղ, եթէ այլ ինչ,
թէ տայ հրաման այրն, ապա թէ սեփական է այրն զստացուածն իւր
որ յիւր անունն զրեցաւ, որպէս զիւր:

(Կա). — Հարցանեն զօրէնս, թէ գնէ մարդ գեաւդ, կամ զար-
դարաց յանուն կնոջն, զոր էառ 'ի կուսութենէ, է կնոջն թէ ոչ. ոչ է
ճշմարիտ թէ յիւր ստացուածոցն գնեաց զայն այրն, եթէ 'ի ժառան-
գութիւնն կնոջն արեալ յիւր ընդանեացն կամ է 'ի պոռագաց կամ յըն-
չից, զոր արեւն ընդանիք կնոջն, զինք արեանցն իւր սեփական, եւ
մնայ նմին առանց հակառակութեան:

ԿԳ. (Կբ). — Եթէ ոք յափշտակէ զկոյս որ ոչ ունի այր, մահապարտ
է, թէ եւ ոչ կամեցաւ առ նա վասն յափշտակութեանն, որպէս շնացող
զնա տանջիցէ:

ԿԴ. (Կգ). — Եթէ կարողութիւն է կնոջն յաւելած առնել 'ի վե-
րայ իւր պոռագացն, 'ի տուն առնն թէ ոչ. թէ իւր ազգականքն գեաւդ
կամ այլ ինչ, յայնմանէ իւր յաւելած առնէ 'ի տանէ, եւ բերէ առաջի
առնն, եւ նա առեալ գնէ 'ի վերայ պոռագացն. իսկ թէ ոչխար է, կամ
ցորեն, կամ այլ ինչ որ վատնի, առնու թուղթ յառնէն յիշատակ այնմ
իրացն:

ԿԵ. (Կդ). — Այրն եւ կինն յետ մերձաւորութեանն, որչափ են 'ի
միասին, եւ ունին զամուսնութիւն, ոչ կարեն միմեանց տալ առանձին
ինչ. զի յորժամ կամին չփոթեն զտուրսն, իսկ 'ի մահուն կտակն զոր
թողուն իրաց հաստատուն է:

ԿԶ. (Կե). — Եթէ կարելի է առն որչափ ունի մերձաւորութիւն
առ կինն բամբասել զնա 'ի շնութիւն, կամ յայլ ինչ յանցանս, թէ ցա-
ցանէ հաստատուն կարող է եւ թէ վասն յանցանացն արձակէ զկինն, եւ
տայ թուղթ արձակման, մնան զերկուս ամիսս, թէ վերստին կանկնէ եւ
հաստատէ զբանն առնու զպոռագսն 'ի կնոջն, եւ լինի նոցա կատարեալ
բաժանումն:

ԿԷ. (Կզ). — Զինչ է որ զկինն անարգել տայ յետ վաղճանի առնն,
թէ լրբի եւ առնու այր յառաջ քան զլնուլ ժամսոյ իւրոյ այրութեանն.
Թէ համարձակի յառաջ քան զայս (') շնացող է, եւ առնու օրէնքս զոր
տվին 'ի նա. եւ թէ այրն զրեաց իւր բաժին, օրէնքս առնու զայն 'ի
նմանէ. զի չհամբերեաց տասն ամիսս:

ԿԸ. (Կէ). — Հարցանեն զօրէնս թէ զինչ հարկ է տալ որդոցն մա-
րըն բաժին 'ի հայրենեացն, յորժամ իւրեանց հայրն մեռանի. Կինն որ
յանձնիշխանութենէ է ծնեալ, մինչեւ յորդոցն որդիս դառնայ առ նա է
ժառանգութիւն յորդոցն եւ կնոջ, որ 'ի ստրկութենէ մինչեւ 'ի չորրորդ
թողունսն տան նմին ժառանգել զստացուածնն որդոցն:

ԿԹ. (Կը). — Յորմէ պատուոյ զրկին մարդիկը որք լինին յօրինացն
նշխատած, այնպիսիքն ոչ լինին պատգամաւ որք եւ ոչ ճարտարասանք կամ
վկայք 'ի դատաստան, ոչ քահանայք եւ ոչ սպասաւորք թագաւորի, եւ
ոչ աթոռակցացն, ոչ լինին դատաւորք 'ի քաղաքի, եւ ոչ վերակացուք
յաշխարհն, եւ ոչ չորացողք թագաւորական ստացածոցն, այլ յամե-
նայն թագաւորական պատուոյ զրկած են:

Հ. (Կթ). — Կին յորժամ կենդանի է հայրն նորա կամ հօրն հայրն,
ոչ ունի իշխանութիւն կանկնել պոռագաց իւրոց ժառանկ եւ ցուցիչ.
ապա թէ մեռանին, եւ զերծի 'ի նոցին իշխանութենէն զրէ զպոռագսն
ուժ եւ կամի 'ի կտակին. այսպէս եւ այր մարդ, որչափ հայր իւր կեն-
դանի է, կամ հօրն հայրն, ոչ կարէ զրել կտակ:

ՀԱ. (Կ). — Հարցումն. Յորժամ կարող է կինն առնուլ իշխանու-
թիւն 'ի վերայ պոռագաց իւրոց, Պաշաւխանի. Թէ մեռանի հայրն իւր,
եւ յետ հօրն մեռանի այրն, ապա կարող է ունել իշխանութիւն պը-
ռագացն:

ՀԲ. (Հա). — Ոչ տայ օրէնքս հրաման կնոջն զայր իւր բամբասել
եւ ասել յատենի թէ զայս ինչ եւ զայն գործեցեր. նա եւ ոչ եղբարցն
տայ հրաման զեղբարսն բամբասել վասն չար գործոց. եւ ոչ ծառայիցն տայ
հրաման զտէրսն բամբասել, կամ մատնել բայց թէ ցուցանեն թէ զողտց-
եալ է զթագաւորական ծիրանիսն, կամ ունի առ ինքն քարինս պատ-
ուգանս թագաւորաւս որ միայն թագաւորին վայել է:

ՀԳ. (Հբ). — Թէ կինն մեռանի առաջի առնն եւ որդոցն, այրն է
տէր պոռագացն, առաջին օրէնքն զոր հրամայեաց Լեւոն, բայց եթէ
հայր կնոջն կենդանի է (,) առնու զկէս պոռագացն, եւ այրն իւր զկէ-
սըն. եւ թէ մեռեալ է հայր կնոջն, ժառանգէ այրն զամենայն պոռագսն
յանուն որդոցն, որք կենդանիք են: Իսկ եթէ ոչ զոն որդիք 'ի միջի (,) իշխանութիւն ունի կինն առնել կտակ եւ զկէս պոռագացն տալ ուժ
եւ կամի:

ՀԴ. (Հգ). — Հարցումն. Եթէ լինի առն Բ կին, եւ առաջինն էր
առանց պոռագաց, եւ ծնաւ մինն որդիք, եւ էառ կին մի այլ օրինօք (,) ծնեալ
'ի նմանէ որդիք հաւասար ժառանգեն որդիքն թէ ոչ: Պաշաւխա-
նի. Ունի իշխանութիւն հայրն հաւասար տալ ամենեցուն, եւ անանէ
զորդիսն անպոռագ կնոջն աւտար ժառանկիչս, զորս ըստ իւր կամացն
արար ժառանկիչս յորդոցն ապա թէ ոչ առնէ վասն իւր կտակ, ժառան-
գեն զնա որդիք ծնեալքն 'ի կնոջն որ երեւ զպոռագսն:

ՀԵ. (Հդ). — Կին որ ամուսնանայ առն ծառայի եւ բնակէ ի տուն
նորա, աղախին լինի ինքն եւ որ ծնանի 'ի նմանէ 'ի տուն տեառն.
Իսկ եթէ ոչ կամի զրել զանձն իւր ծառայութեան, ելանէ ինքն եւ որ-
դիքն մնան 'ի ծառայութիւն:

ՀԶ (հե). — Եթէ ծառայ սիրէ զկին որ ազատէ եւ ընդունի զկինն յարկս տեսան վարոյն առաքէ աէր ծառային 'ի կինն 'ի անկամ, թէ մի բնակիլ ընդ ծառայդ, եւ թէ յետ 'ի ասելոյն ընդունի կինն զծառայն, իշխանութիւն ունի աէրն յօրինացս քարչել զկինն յազախնութիւն իւր:

ՀԷ (հզ). — Հարցանեն զօրէնս եթէ է կարելի գրել ժառանկութիւն կնոջ որ ոչ ունի որդիք թէ ունի որդիք գրէ 'ի կտակն ժառանկել ընդ նորա, ապա թէ ոչ թողու նորին բաժին զկինն պոռկացն, եւ որպէս կամի այրն ունի իշխանութիւն կանգնել զիւր ժառանգիչսն:

ՀԸ (հէ). — Աւրէնքս ոչ տայ հրաման կնոջ լինել երաշխաւոր, եւ ոչ 'ի մի ինչ յերս:

ՀԹ (հր). — Հրաման տայ օրէնքս կնոջ զի թէ կամին տան հրաման հարց իւրեանց խնդրել զիւրեանց ստացածն, թէ ոչ ունին այր, եւ թէ ոչ այլ մարդկան զորք կամին տան զայս իշխանութիւնս վերակացու լինել իւրեանց իրաւանցն:

Ձ (էթ). — Եթէ գրէ կին որ կտակ, եւ թողու ժառանգութիւն թողանցն, չունի իշխանութիւն կացուցանել նոցին հրամայող եւ տեսուչ, զի հայրն ունի իշխանութիւն կարգաւորել զնոսին, ապա թէ արք եւ կալցեն հրամայող եւ տեսուչ զոր թողու:

ՁԱ (ձ). — Եթէ առնու այր որ կին եւ բերէ զկին իւր պսոյղ, ծառայք, ոչխարք, երամակք, լուծք եղանց, եւ այլ ինչ եւ ինչ առ օր եւ ստացածք, եւ յետ այնորիկ ծնունին աղախինքն որդիք, եւ հատք եւ խաշինք բաղմանան եւ կամ այլ ինչքն, եթէ լինի բաժանումն ընդ այրն եւ ընդ կինն, զայսպիսեացս յամենեցունց առնու զկէս ծննդոցն, եւ զհամարն զոր երեք եւ առնն մնայ կէս ծննդեանն վասն զարմանելոյն:

ՁԲ (ձա). — Թէ առնու այր որ կին եւ գտանի զիւրեան, եւ կամի զնա արձակել վասն այսր (,) քննեցիլ թէ զեւն յառաջ էր 'ի կինն քան զպսակն, թէ յետոյ եմուտ. թէ յետ պսակին մտեալ է, պարտական է զամենայն պոռկացն եւ զմահրն զոր զրեաց կնոջն տալ 'ի նա. ապա թէ յառաջ քան զպսակն կայր 'ի նմա դեւն, եւ ոչ զիտաց այրն նորա (,) 'ի արձակելն տայ զիւր պոռկացն 'ի լման, բայց զմահրն ոչ պարտի տալ:

ՁԳ (ձբ). — Եթէ առնու այր որ կին եւ գտանի իւր նեղութիւն մարմնոյ յետոյ քան զպսակն, եւ զան անպարտս առնէ զնա առ ամուսնութիւն եւ բաժանումն լինի 'ի մէջ նոցա, պարտի տալ կնոջն զպոռկացն եւ զվարձանոս որ է մահրն, ապա թէ վասն առաջին սիրոյն որ է 'ի մէջն, ոչ կամի զարձակելն, զնէ զնա յայլ առն, եւ կերակրէ ըստ բաւականին զկինն որ վշտացաւ 'ի յակամայ ցաւոցն:

ՁԴ (ձգ). — Հարցանեն զաւրէնս թէ է կարող կինն որ ունի այր, եւ ծնաւ 'ի նմանէ որդիք, եւ պատճառաւ իւրք բաժանի պոռկօք կամ առանց պոռկօք եւ յորդոցն առնու զկին իւր, հրաման տայ օրէնքս,

թէ յայնժամ առնու, երբ խոստովանի, 'ի է այս որդիս 'ի շնութենէ է, քանզի օրինօք ծնեալ որդիքն ընդ հաւրն հրամանաւ են:

ՁԵ (ձդ). — Հարցումն. թէ է անօրէնութիւն (1) կնոջ ինքնիշխանութեամբ ելանել յառնեն, Պատասխանի. թէ յափշտակեաց զայս կինս առանց իւր ընդանեացն, եւ ոչ ետուն պոռկօք, կարող է հայրն զղստեւրն իւրոյ անարդանս յորժամ եւ ինքն կամեցի, եւ ելանէ յառնէն ընդութեամբ:

ՁԶ (ձե). — Հարցումն. Եթէ լինի բաժանումն առն եւ կնոջ, կամ մահաւմբ, կամ այլ պատճառաւ որ կայ ճանապարհէ կնոջն առնու զիւր պոռկօքն, Պատասխանի. Այսպէս պարտ է առնել, թէ ունի զգետտ անմաշ առնու զնոյնն, իսկ թէ մաշեաց զաւր(թէ)քն, մինչ նոր էր ըստ անմաշ առնու զնոյնն, իսկ թէ ոսկի բերեալ են, կամ դահեկան, կամ բուսն վաճառականքն, եւ թէ ոսկի բերեալ են, կամ դահեկան, կամ հող, առնու զնոյնն, ապա թէ բերեալ է հաւտս, կամ կով, կամ եղինս, կամ ուղտք եւ վաճառեցաւ (,) առնու զգինն, եւ թէ կենդանի կան (,) կամ առնու համարովն, զոր երեք եւ զկէս ծննդոցն թողու առնն վասն դարմանելոյն, եւ զարուարն հետ պոռկօքն առնու, եւ յանասնոցն, թէ մեղմանելոյն, եւ զարուարն վճարել առնն. նոյնպէս թէ 'ի ծառայիցն են եալ են, չկայ պարտք վճարել առնն. նոյնպէս թէ 'ի ծառայիցն են մեղմալ. այլ զոր կանն առնու, եւ թէ վաճառեցաւ զգինսն առնու, եւ թէ զաւակք են ածեալք, կէսն կնոջն եւ կէսն առնն:

ՁԷ (ձզ). — Հարցումն. Թէ կարելի է առնն արձակել զկինն իւր, եւ զրկել 'ի պոռկօքն, յորժամ ոչ ունի օրինաւոր պատճառ 'ի վերայ եւ նորա, Պատասխանի. Ոչ կարէ առնել զայս, բայց թէ օրինաւոր պատճառ ցուցանէ, թէ շնացաւ կինն, կամ աւթեցաւ 'ի տուն որ ոչ է յիւրոց առանց առն հրամանի, կամ գնաց յանվայելուչ խաղս, եւ որ ինչ նման է սոցին, երբ ստուգի յայսցանէ 'ի վերայ կնոջն, արձակէ զկինն առնանց պոռկօքն, ապա թէ այլ պատճառաւ կամի արձակել զկինն, եւ յայսպիսի չարեացս չստուգէ 'ի վերայ նորա, ոչ կարէ առնու զպոռկօքն եւ ոչ բնաւ ունի հրաման պակասեցուցանել իրա:

ՁԸ (ձէ). — Հարցումն. Է կարողութիւն կնոջ տալ թուղթ արձակման 'ի սկէսուրն կամ յայրն, եւ առնու զպոռկօքն, առանց ցուցանելոյ յառնէն խախտանք, Պատասխանի. Ոչ է կարողութիւն կնոջ տալ թուղթ արձակման, կամ առնել զայս վայրապար բայց թէ հաւանեցուցանէ 'ի պատճառն զայրն եւ զսկէսուրն թէ կայ վկայութիւն երկուց կամ երեք, թէ ծեծեաց այրն զկինն առանց օրինաց, եւ առանց պատճառի, կամ գործեաց առ ինքն գործ, որոց իրաւացի է բաժանելն, որ է այս. կախարդութիւն, շնութիւն, գողութիւն, կամ էած 'ի տուն իւր բող, կամ մանուկ, կամ գործեաց պղծութիւն ընդ նմա կամ հետ նորին ըն-

(1) Ըստ Բեբլիքի ձեռագրին՝ կարողութիւն:

դանակացն. եւ ոչ միայն այս, այլ թէ՛ եւսոր քրով, կամ խորհրդանու, որպէս ծառայ. կամ սուր ինչ քարէնաց 'ի վերայ նորա. ըստ այսպիսի սլառածառացս ստու թեան ներէ օրէնքս թուղթ տալ արձակման, եւ սու նու զպուգսն առանց հակառակութեան, բայց առ իւր սկէսրայրն չուէի կրնն բաժին խնդրել. իսկ թէ՛ ընդ նմին հրամանաւ է պարզն, կամ իւր ձեռն 'ի մէջ չէր, թէ՛ այսպէս էր իրաւունքս 'ի նմանէ խնդրէ զպոռոյգն:

ՁԹ (ձԲ). — Մարդ եթէ մեռանի առանց կտակաւորի, ժառանգեն զհայրենիքն զստերքն հետ եղբարցն. եւ թէ՛ մայրն զկնի հօրն մեռանի առանց կտակաւորի զնա զստերքն հաւասար եղբարցն ժառանկեն. ապա թէ՛ մինչ հայրն կենդանի էր, եւ պուգօք եւան զնոսա 'ի տանէն, բերեն զպուգսն առ եղբարսն եւ զնեն 'ի մէջ, եւ ինի բաժանումն հաւասար 'ի վերայ նոցա. իսկ եթէ հետ հօրն մահուն կենդանի էր մայրն, եւ մեռանի յորդոց իւրոց, եւ չառնէ կտակաւորի, եւ չուէի որդիք (,) ժառանգեն քւերքն զնա հետ մօրն, եւ այլ եղբարցն, եւ մայրըն ինի ժառանգակից հաւասար որդոցն եւ զստերացն:

Ղ (ձԹ). — Հայրն եթէ մեռանի առանց կտակի եւ թողու միածին որդի, կամ դուստր, եւ հանդիպի մեռանել եւ նմա, եւ մայրն միայն է կենդանի, թէ՛ ունի աղայ որ մեռաւ, հօրեղբայր, կամ հօրեղբօր որդի ժառանգէ հօրեղբայրն, կամ նորին որդին յերար բաժանեն յերկց մասանց զմինն, եւ զերկու մասն ժառանգէ իւր մայրն, զի կանանց ազգի ժառանգութիւնն յառաջին աստիճանն խափանէ, չթառանկին հետ հայրենի ազգին զքւեր որդիքն, եւ ոչ նոցին որդիքն իսկ եթէ վճարեցաւ ազգն հայրենի ապա մտանէ մայրենի ազգն 'ի ժառանգութիւնն, եւ հրամայէ օրէնքս այսպէս քննել զմերձաւորն թէ որ է, եւ նմին տալ զժառանգութիւնն:

ՂԱ (ղ). — Այր ոք առ կին եւ մեռաւ, եւ ոչ եթող որդիք. առնու կինն զպուգն եւ զկէս մահրին, եւ թէ կացեալ է ընդ առն բազում տարիք, եւ մաշեալ է իւր սգեստն որ է պոռոյգն, առնու գին զինչ արժէր (1) նորին, եւ թէ 'ի գեղջէ եւ թէ 'ի քաղաքէ գիտելի է գինն, եւ թէ ոսկի է, թէ արծաթ, եւ թէ անդառտան, գինն յայտնի է. իսկ թէ ծառայք, թէ աղախնիք, զորս կենդանի է (,) առնու, եւ որք մեռանին իբրեւ զմահկանացուս, վրդենն կնոջն է, եւ թէ թողեալ են որդիք զկէսն առնու կինն, եւ զկէսն ժառանգաւորք առնն, այսպէս թէ ոչխար էրբ, կամ խաչինք (,) ձի եւ ուղտ, զորս կենդանի է առնու, եւ զկէս ծնընդոցն, եւ մեռածն ոչ յիշելի, նոյնպէս եւ մեղուքն:

(1) Ձեռագիրն ունի՝ աժ էր: Բերլինի ձեռագիրն՝ աժէր:

ՂԲ (ղա). — Հրամայէ օրէնքս, զի որք քործակալք են հոռմայեցոցն զթագաւորական սպասաւորութիւնն առնու յարքունիսն, ոչ լինել 'ի նոցանէ հոգէբարձու 'ի վերայ ընչից որբոց. եւ ոչ մտանեն 'ի դատաստան, եւ ասեն վասն այլոց բան, այլ վասն իւրեանց անձանցն կատարող են ասել մինչեւ զերծանին յարքունիական հոգոցն:

ՂԳ (ղբ). — Եթէ զատեալ է մարդ (1) զորդի իւր կամ զդուստր առաջի դատաւորի եւ առնէ զնա ինքնիշխան, արտաքոյ իւր հնազանդութեանն, եւ լինի նմա զկնի ազատութեանն որդիք, ոչ ունի իշխանութիւն զթոռունսն 'ի հնազանդութեանէ պապուն ազատել:

ՂԴ (ղգ). — Հայր եթէ ազատէ զորդի իւր որ է մանուկ, հրաման տայ նոմոսս արձակմանն. զի իւր հայրն ունի նմին իշխանութիւն:

ՂԵ (ղդ). — Հնազանդեցուցանէ օրէնքս զորդիս որդոցն պապուն. իսկ որդիք զստերացն ոչ պարտին զայս հնազանդութիւնս, զի 'ի վերայ զստերն ունի իշխանութիւն. իսկ 'ի վերայ նորին որդոցն ոչ:

ՂԶ (ղե). — Եթէ այր ոք առնէ նախագիծ կտակ, եւ ոչ գրի նոյնն հաստատութեամբ, եւ կայի (2) ի սիրտն առնել այլ կրտակ, ոչ է ընդունելի գիրն. իսկ եթէ մեռանի, եւ ոչ գրեաց զնոյնն հաստատութեամբ Գ վկայի քն որք լինին զկնի նաւմիկոսին, որ գրեացն զթուղթն, գան եւ վկայեն առաջի դատաւորին եւ երդնուն, զի 'ի բերանոյ նորին լուան, զոր ինչ գրեալն է 'ի կտակն, եւ որ ինչ 'ի նմա է, չէ խափանած, եւ հաստատէ զնոյնն դատաւոր քաղաքին, եւ գրէ 'ի նոյնն զիւր նշանագիրն, զկնի այնր լինի ճշմարիտ կտակն, որպէս եւ այն զի առնէ մարդ 'ի ժամ վաղճանին հաստատուն:

ՂԷ (ղզ). — Եթէ կադի այր ընդ ընկեր իւր 'ի վերայ ընչից, եւ գրէ թուղթ պայմանի եւ երդնուն, երկու կողման երգումն վկայիւք որ դառնայ 'ի դաշանցն, տայ եղբօրն իւրում զսլայմանն, զոր գրեալ է, եւ վզենի որպէս հրամայէ օրէնքս վզենակի:

ՂԸ (ղէ). — Եթէ կամի մարդ վաճառել ինչս եւ առնու 'ի գնողէն ռիմոն (,) թէ դարձուցանէ զվաճառն, հրամայէ օրէնքս կրկին տալ զռիմոնն 'ի գնողն. իսկ թէ գնաւորն որ էրեւ զռիմոնն չկամենայ գնել, կուրուսանէ միայն զռիմոնն, որ ետ եւ միայ այն առ վաճառողն:

ՂԹ (ղը). — Հարցումն. է կարելի մարդոյն առնուլ իւր զոր կամի որդի յայնպիսեացն որ ազատութեամբ են ծնեալ. Պատասխանի. (Ո)չ է ճշմարիտ, թէ ոչ առնու գրով առաջի դատաւորաց. քանզի պարտ է առնել հաճեցուցանել զընկեր իւր առ 'ի տալ զմինն յորդոց նորա, իւր յորդէգիրս, եւ հարկ է առաջի դատաւորին տալ զորդէգիրն գրով, եւ

(1) Ըստ Բերլինի ձեռագիրն՝ եթէ ազատէ մարդ:

(2) Այսպէս. իսկ ըստ Բերլինի ձեռագիրն՝ կայր:

նորին գիտութեամբն, յետ այսր առնու զնա ընդ ձեռամբ իւրով, որպէս զքրինաւոր որդի, եւ մանուկն հնազանդի նմին, իրրեւ հօր իսկ եթէ գրեն յիշատակութիւնն որդէգրութեանն յերկուց կողմանցն, եւ ոչ է առաջի թագաւորի, կամ դատաւորի, չէ ճամարիտ զիրն որ վասն այսր գրեցաւ:

Ճ (զթ). — Թէ թողու մարդ կտակաւ ումեք ժառանկութիւնն որ ոչ է յիւր ազգէ, եւ է նա այր կտարեալ, յիւր ձեռն միայ ժառանգութիւնն եւ ոչ 'ի հօրն, իւր ծերի. բայց թէ մանուկ է ժամանակաւ (,) առնու հայրն զժառանգութիւնն եւ պահէ մինչեւ յինի այր կտարեալ, ապա թէ այր կտարեալ է (,) իշխանութիւնն է նա առնու զժառանգութիւնն, եթէ բռնադատէ զնա հայրն, կամ աւագ պապն առնու, ցուցանէ դատաւորին եւ առնու իշխանութիւնն ժառանգութեանն յիւր պէտքն ծախել լիցի եւ այդ:

ՃԱ (ճ). — Հոգէբարձուք յոր հաւատացին զոր տան զինչս նոցա, երբ վճարէ զիւր հրամայեալն. այլ ոչ ունի իշխանութիւն 'ի վերայ նոցա:

ՃԲ (ճա). — Արդ որ առնու որդէգիր առաջի դատաւորին, եթէ կամեցի յետոյ արտաքս ձգել, ոչ տայ թոյլ օրէնքս. եւ ոչ զբնութեալ որդին, տայ նմին օրէնքս հարածել դատարկ. ապա թէ կամի հանել զնոսա յիւր իշխանութիւնէն եւ 'ի հնազանդութենէն, առաջի դատաւորին լիցի:

ՃԳ (ճբ). — Հայր փոխանակ որդոյն վճարէ ինչ թէ իւր հօրն հրամանաւ արար զպարտան, եւ ոչ փոխանակ աներոջն. կալցեն զփեսայն եւ ոչ փոխանակ եղբօր զեղբայր. բայց թէ երաշխաւոր լինիցի հոգէբարձու որբոցն կարող է աղաչել, եւ խնդրել զստացւածս որբոցն յորոց պարտին եւ դատաւորն տայ նմա հրաման, խնդրել թախանձանօք եւ իրաւամբ:

ՃԴ (ճգ). — Ոչ տայ հրաման օրէնքս ումեք սպանանել զգողն, այլ կացուցանեն զնա առ դատաւորն, եւ նոքա ըստ արժանոյն դատեն:

ՃԵ (ճդ). — Եթէ մարդ առնէ կռիւ, եւ դարան գործեալ առնէ սպանուի, եւ ունի սպանեալն հայր կամ մայր, կամ եղբայր, կամ այլ մերձաւորք, խնդրել զարիւնն ոչ ունին իշխանութիւնն ձեռամբ իւրեանց սպանանել. այլ տան 'ի դատաւորն, որք ունին իշխանութիւնն խնդրել զլրէմն:

ՃԶ (ճե). — Մարդ եթէ զրկէ զընկերն, հրամայէ օրէնքս դարձուցանել զայնչափն 'ի նա որչափ զրկեաց:

ՃԷ (ճզ). — Եթէ ոք ասէ վասն մարդոյ թէ սպանանող է, եւ ոչ ցուցանէ առաջի դատաւորաց, սպանանի ինքն եւ զոր ինչ ասէ ոք 'ի վերայ ընկերի իւրոյ անարէնութեամբ բան, եւ ոչ կարէ կացուցանել որպէս կամի դատաւորն պատահասէ զասողն:

ՃԸ (ճէ). — Եթէ զէ մարդ գեղ կամ ծառայ կամ այլ ինչ յառնու այլում, եւ իւր էր գիրն որ էառ յանուան օտարին, եթէ զպատու նորին առնու, չկայ վասն այնր թերութիւն, առ այն յորոյ անուան գրեաց. քանզի իւր էր գիրն, եւ ունի 'ի վերայ նորա իշխանութիւն, իսկ թագաւորական գիմոսն զիւր հարկսն պահանջէ:

ՃԹ (ճթ). — Հրաման տայ օրէնքս առն յորոյ հաւատացին զփերակացութիւնն քաղաքին. ոչինչ անցանէ որք 'ի հնազանդութեանն եւ, գնել իւր առանձինն ոչ 'ի տանցն, ոչ դրախտ, ոչ հող, ոչ այլ ստացւած. նոյնպէս հրաման տայ օրէնքս այնմ որ 'ի փոխ տայ, եւ զբաւակոյն առնու, ոչ գնել զպարտականին դոռն, կամ զայլ ինչ մինչեւ զպարտան վճարէ. եւ ըստ կամաց վաճառէ. (ճթ)* որ անարդի յորդոյ իւրոյ կամ թէ այլ անօրէնութիւն գործեն որդիքն վասն նորադնայն, իշխանութիւնն ունի հայրն տանել զնոսա առաջի դատաւորին. իսկ վասն չար գործոց զոր արարին առ օտար մարդիկ. ոչ տայ հրաման նմա օրէնքս, բաւարար զնոսա առաջի դատաւորաց:

ՃԺ. — Որդիք որ կան ընդ հօր իւրեանց ոչ ունին իշխանութիւն մասնել 'ի թէտորոնն:

ՃԺԱ. — Եթէ ոք տայ մարդոյ գեղ, կամ ստացւած 'ի պատիւ նորին, կամ տուէ կամ ծառայ, եւ տայ նմին թուղթ հաստատութեան, իշխանութիւնն ունի այնուհետեւ տիրել նմին որով պատեցաւ, եւ ըստ տանայ եւ զնոյն սեփականեալ վայելէ. քանզի իշխանութիւնն էառ յորմէ հետէ գրեցաւ նմին, ապա թէ կամի զմուտքն զարձուցանել առ այն որ եւ զնոյնն իւր, դարձուցանել թղթով եւ ինքն տիրէ նմին միշտ:

ՃԺԲ. — Եթէ բաժանի հայրենի ժառանկութիւնն 'ի մէջ եղբարց, կամ թէ այլ ինչ բաժինք, եւ ինի առաջի վկայից, եւ ոչ լիցի 'ի մէջ նոցին թուղթ, հրամայէ օրէնքս որ ճամարիտ է այսպէս 'ի բաժանումս:

ՃԺԳ. — Եթէ բաժնասէ մարդ զմարդ վասն պիղծ գործոց, չտայ օրէնքս իշխանութիւնն վայրապար իսկ թէ բաժնասողն կարող է կացուցանել, համարձակ է. ապա թէ ոչ կարէ հաստատել, վզենկի որպէս զայն ինչ որ եղ 'ի վերայ առն, զոր յիշատակեաց 'ի չարն:

ՃԺԴ. — Եթէ մարդ առնու մանուկ եւ գրէ զնա որդի իւրն օրինօք, թէ կամի վերստին արձակել զնա յիւր ժառանկութիւնէն այնպէս լիցի եւանելն 'ի նմանէ առաջի դատաւորին որպէս բնութեամբ որդոյն:

ՃԺԵ. — Հարցումն է կարելի մարդոյ ասել վայրապար 'ի վերայ այլում սպանումն կամ այլ չար գործս Պատարիսանի. Ոչ կարէ ասել,

* Բերլինի ձեռագիրն հոս նոր հատուած մը դրած է (ճթ), որով հատուածներու համարներն իրարու հետ համաձայն կուգան ասկէ ետքս:

բայց միայն թէ սպանածն իւր հայր լինի. կամ այլ ազգական. իսկ օտար վասն օտարի թէ ասէ, տայ երաշխաւոր բանին հաստատութիւն խնդրեն ի նմանէ այնմ չարին որ զրպարտեաց զընկերնս:

ՃԺԶ. — Եթէ մարդ բանբասէ զայլ ոք ի պիղծ գործս, կարող է այն որ բամբասի, դառնալ եւ բանբասել զչարախօսն իւր. նախ քան զարձակել զժողով ատենին, թէ եւ մեծ իցէ չարն զոր ասէ յատենին ի վերայ առաջնոյն. իսկ դատաւորն քննէ, զերկոյցունցն տեսանէ, եւ վճռարէ յիրաւացինս:

ՃԺԷ. — Թէ ամենայն զողք պարտական են մահու. զողոն որ ի գիշերի յափշտակէ (,) առաւել պարտական է մահու. եւ այնք որ գիշերն ըմբռնին դատին մահու յօրինացս. իսկ որ ցերեկն եւ լուսով զողանան (,) վզենկին միայն:

ՃԺԸ. — Մարդիք որ գողանան զազատս ի ծառայութիւն (,) մաս հապարտք են:

ՃԺԹ. — Մարդիք որ լինին բանսարկու եւ քսմսո[ղ]ք (1) յատենի եւ առ դատաւորս, զչափ ստութեան բանիցն կշռեսցէ դատաւորն, եւ ձգեսցէ զնոսա յաքսորս, եւ բազումք ի նոցանէ ի մահ մատնին օրինօքս:

ՃԻ. — Որք գնան գերեն անասունս կամ մարդիք առանց հրամանաց արքունի, ի նոցանէ ձգին յաքսորս յօտար աշխարհ. եւ որպէս տեսանէ դատաւորն զսխալանսն ծանրացուցանէ զվրէժխնդրութիւնն զոր պահանջէ:

ՃԻԱ. — Որ ոք ական հատանէ զտուն վասն գողութեան (,) մաս հապարտ է:

ՃԻԲ. — Որ ոք առնու գործ մահու ըստ արժանոյն լինի եւ մահուն, եւ պատուհասն, եւ այն որ գործէ վզենակ (,) վզենկեցնէ զնա օրին[ն]օքս:

ՃԻԳ. — Ումեք որոյ թողուն ժառանգութիւն կտակաւ, եւ նա առնու եւ ժառանգէ պարտք որ կայ ի վերայ թէ չառ թէ սակաւ ինքն վճարէ. իսկ թէ չառնու յանձն զժառանգութիւնն, ոչինչ վճարէ հրամանաւ օրինացս, այլ մնայ ի նոյն պարտսն:

ՃԻԴ. — Եթէ թողու մարդ ումեք ժառանգութիւն կտակաւ, եւ ոչ առնու այլ տայ յայլ ոք զժառանգութիւնն եւ զպարտսն զոր թողեալ է տէր նորա, ինքն վճարէ, առ որ պարտսն գրեցաւ. զի ինքն ետ զնոյն վերջին ստացողին:

ՃԻԵ. — Եթէ առնու մարդ բան ինչ զհետ ընկերի իւրոյ եւ լինի նմին հաստատութիւն, կամ գրի թուղթ, եւ զնեն գրաւ համար օսկոյ,

կամ երդումն, եւ որ ոչ հնազանդի պայմանին, տայ զգրաւն յայն որ հնազանդի, որ ինչ եղաւն ի մէջ, եւ հրամայէ օրէնքս վրէժ առնուլ ի նմանէ վասն երդմանն, եւ առնուլն ի նմանէ զպօստիմունն զոր եղաւ:

ՃԻԶ. — Եթէ կամի ոք գրել թուղթ եղբայրութեան ընկերոյն առ ի լինել նոցա միաբան եւ զոր ինչ ունին, եւ զինչ լինիցի հաւատար իշխան եւ ժառանգ են, փակէ օրէնքս զայս, եւ իբրեւ անհաստատ խափանէ, զի կանայք նոցա եւ որդիքն ոչ կարեն լինել միաբան:

ՃԻԷ. — Որդիք դստերն ոչ պարտին հնազանդի մօրն հօրն, ոչ արուքն եւ ոչ էգքն:

ՃԻԸ. — Բաժանումն որ լինի ի մէջ եղբայրցն որ են կատարեալ հասակաւ, եւ թէ են աղայք, եւ ունին հոգէբարձուք (,) ընդունեալ է յօրինացս թղթով, թէ առանց թղթի. իսկ եթէ նենդութիւն կամ գողութիւն, կամ զրկանք գտանի ի մէջ նոցա, խափանած է յօրինացս այն բաժինքն, զի նենդութիւն գտաւ ի մէջն, եւ թէ կայ ոք զրկած յեղբայրցն, յորժամ լինի ին մամս, հրաման աայ օրէնքս վերստին քննութիւն առնել վասն նորին բաժնին, եւ յամէ այս քննութիւնս մինչեւ ի իլ ամի, թէ անցանէ ընդ այս խափանէ օրէնքս այլ զյոյզ նորին, եւ յորժամ քննին իւրաքանչիւր ոք ունի իշխանութիւն ի վերայ իւր բաժնին:

ՃԻԹ. — Եթէ ոք առնու աղայ որբ, արու կամ էգ, զորոյ ոչ գիտէ գծնօղսն, կամ լինի ի շնութենէ, զոր ձգեն ի դրունս եկեղեցեաց, կամ յայլ տեղի, եւ սնուցանէ զնա կաթամբ, հարցանէ զօրէնս թէ յորժամ աճէ զի՞նչ է համարեալ ծառայ թէ աղատ (,) հրամայէ նսմոսս թէ որպէս կամքն է սնուցողին, այնպէս եղիցի. թէ մեռանի եւ թողու զնա ծառայութեան անուամբ ծառայ կոչի. թէ որպէս աղատ, որպէս զորդի աղատի ազատութեան որդի:

ՃԻ. — Եթէ տայ ոք մարդոյ ի փոխ համար գահեկանաց որչափ եւ լինի, եւ առնու գրաւական օսկի (,) արծաթ, կամ այլ ինչ, եթէ կարօտի որ ետ ի փոխ եւ ասէ ցպարտականն առ զքո գրաւն եւ տուր ինձ զպարտսն, եւ նա չառնէ փոյթ, յղէ առ նա երիցս անգամ, եւ թէ յայտմանէ անփոյթ առնէ եւ չառնէ պատասխան եւ չտայ զպարտսն, իշխանութիւն ունի փոխատուն ծախել զգրաւն, որպէս արժանն է, թէ պակասէ յիւր պարտուցն, առնու ի պարտ[ա]կանէն (,) թէ աւելի է (,) դարձուցանի տէրն:

ՃԻԱ. — Եթէ մարդ ընկերի իւրում փոխ տայ եւ գրաւ չունի ի մէջն, չունի իշխանութիւն որ ետ ի փոխ, առնուլ ի պարտականէն գրաւական, թէ առնու հրամանաւ իւրով, դարձուցանէ հրամանաւ դատաւորին, եւ որպէս զայն երիցս եւ ապաքանի իւր զուռն խնդրել զպարտսն իւր:

(1) Ըստ Բերլինի ձեռագրին՝ քոփսոք:

ձԼԲ. — Եթէ լինի ներքնատուն այլու՞, եւ վատու՞ է վերնա-
տունն, յիշեցո՞ցանէ ներքնատան բնակողն վերնատան բնակողին, թէ
ամրացո՞ղտունս, եւ անփոյթ առնէ, ունի իշխանութիւն որ 'ի ներք-
նատունն է, բերել արեւստաւորս, եւ հանէ զչափաւոր ծախս շինու-
թեանն, եւ զկնի 'ի ամսոյ տայ վերնատան բնակողին զծախսն, այն որ
ըստ իւրում տանն էր բաժին, եւ ոչ զերկուցն, եւ տայ զսահմանեալ
վաշխն կրկին, ապա թէ ներքնատունն վատու՞ լինի, եւ ասէ որ 'ի
վերն է շինել զորման ներքնատանն, եւ ամրացուցանել պարտական է
ինքն որ կայ 'ի վերնատանն տալ զծախսն այսպէս. թէ մին վերնա-
տուն է, տալ զծախսն այսպէս. զկէս ծախուցն, եւ թէ 'ի կրկին, եւ թէ
Գ. երեքկին, զի ներքի աստիճանն է որ բառնայ զվերինն, եւ որմին հարկ
է զի յերկուցն նորոգեսցի:

ձԼԳ. — Եթէ գրաւականն ոք հող, եւ զի հողն այլում, եւ լինի
'ի մէջ նոցին պայման, որ զմուտք հողոյն առնու պարտաւէրն փոխա-
նակ վաշխի, եւ պարտի միայն զվճարն փոխառուն, ապա թէ գնէ գրա-
ւական էշ, կամ ձի, կամ ոչխար կամ կով, եւ ասէ թէ վատական, կամ
կիթ անասնոցն քո վաշխ լիցի, ճշմարիտ է (.) իսկ ծնունդն որ լինի 'ի
մէջ, թէ եւ գրաւական են սեւան իրացնեն, ապա թէ գնէ ոք գրաւ-
կան հօտս խաշանց եւ լինի պոման 'ի մէջն, թէ մուտքն որ լինի յոչ-
խարացն փոխանակ վաշխիցն, նա որ առնու 'ի ծննդոցն եւ 'ի կթէն
տայ զվարձ հովւացն, եւ կերակուր խաշանցն եւ պահէ անպակաս զթիւ
համարին, որ դառնայ 'ի ստացողն, ապա թէ մարդ գնէ առ իւր ըն-
կերն աղախին, իւր վաստակն լիցի փոխարէն վաշխին, եւ թէ լիցի որ-
դիք յաղախնոյն առաջին ըստացողին են որդիքն, զի ոչ է մարդ նման
երկրի, կամ անասնոց որոց շնորհքն Աստուծոյ տայ զպտուղ (1):

ձԼԴ. — Եթէ տայ մարդ փոխ ումեք, եւ վասն նորին երաշխա-
ւոր, եւ յերաշխաւորն գրաւական, թէ չվճարէ որ էառ զպարտան, եւ լի-
նի անգ կարեաց (2) փոխառվին, ծախել զգրաւականն, թէ գնէ զգրա-
ւականն երաշխաւորն, երբ տայ զգինն պարտաւէրն, առնու 'ի նմանէ
զգրաւականն, ապա թէ օտար ոք գնէ, ոչ ունի իշխանութիւն պարտա-
կանն առնուլ:

ձԼԵ. — Եթէ ասէ մարդ առ մարդ, տուր այս անուն 'ի փոխ, որ
հրամայողն է հրամայած է որպէս զերաշխաւոր, կարողութիւն է նմա օ-
րինօք 'ի փոխառուէն խնդրել զզուլան:

ձԼԶ. — Եթէ մարդ փոխ առնու 'ի բազմաց եւ գրէ նոցա, յորոց

(1) Ըստ Բերլինի ձեռագրին, իսկ մերն ունի՝ զընդուն:

(2) Բերլինի ձեռագրին ունի՝ անդկարեաց:

եւ առանձին ձեռագիրս, եւ մեռանի եւ ոչ վճարէ զայնոսիկ յորոց է առ
զպարտան, դայ առաջինն եւ առնու զիւր պարտան, եւ զկնի երկրորդն
եւ ապա երրորդն, եւ այսպէս լինի վճարն, եւ իւր կնոջ պոռպոսն եւ
հարսինն դնի 'ի պարտան, թէ չառ են հարսունքն զառաջնոյն առնու
որ եկեալ է 'ի տունն, եւ թէ չվճարի, ապա զերկրորդին առնու:

ձԼԷ. — Եթէ առնու մարդ 'ի փոխ համար ոսկոյ եւ գրէ տըւողին
ապաւտիկս այսինքն պարտուցն գիր, եւ դնէ առ նա գրաւական զոր ինչ
եւ ունի եւ հանդիպի 'ի գոյքն եղինք եւ կամ այլ ինչ որ որ (այսպիսի
կրկնուած) չեն յիշած յանւանէ. հրամայէ օրէնքս զնոսին որք վաստակա-
ւորք են իւր հանել զնոսին 'ի գրաւորականութենէն 'ի դործ իւր:

ձԼԸ. — Հրամայէ օրէնքս վասն բժշկաց եւ վասն վարդապետաց
եւ վասն գիտնականաց գրոց, որք են 'ի քաղաքս եւ 'ի գեղս ազատ
լինել յամենայն հարկաց, եւ չկայ իշխանութիւն զնոսին հարկել, կամ
անպատել, կամ հարկանել կամ անարգել, եւ իրաւացի է առնել 'ի նո-
ցանէ եպիսկոպոսս, որ է հոգեբարձու որբոց, եւ ազատէ զնոսա նօմոսս,
զի բժշկիք զմարմինս բժշկեն, եւ վարդապետք զհոգիս, եւ 'ի ձեռն գը-
րագրացն ուսանին մարդիկք զհանգամանսն Աստուծոյ:

ձԼԹ. — Հարցումն. Եթէ լինիցի մարդոյ նեղութիւն կամ ցաւք,
կամ ելանէ վէր, կամ այլ ցաւ լինի 'ի մարմինն, եւ բժիշկն հոգայ զնա
ամենայն ուժով, եւ հիւանդն տայ զնորին վարձն: Պատասխանի. Ոչ ու-
նի իշխանութիւն մարդն դառնալ եւ ուզել 'ի բժշկէն զոր ինչ ետ թէ
առողջ է թէ ոչ, այսպէս եւ այն որ տայ զխաւաքստիկոսն ոչ կարէ
դարձեալ առնուլ զվարձս ճարտասանացն, թէ լինի իւր բան թէ ոչ:

ձԼՁ. — Եթէ տայ մարդ մարդոյ 'ի փոխ թիւ դահեկանաց, եւ դնէ
պայման մինչեւ 2 ամիս վճարելոյ, չունի 'ի իշխանութիւնն ուզել յառաջ
քան զպայմանն, եւ թէ առնէ լրբութիւն եւ նեղէ, 'ի խնդրելն կորու-
սանէ եւ զզուլութն:

ձԼՁԱ. — Հարցումն. Է կարող հոգեբարձուն որ է 'ի վերայ որ-
բերոյն խնդրել վարձս յաղաքս սննդեանն: Պատասխանի. Օրոժամ դան
'ի կատարեալ հասակն, ապա խնդրէ. իսկ 'ի ժառանգութենէն, զոր ու-
նին ոչ է պարտ խնդրել, եւ զայս ասէ հոգեբարձուն առ դատաւորն, եւ
նորա իրաւամբքն խնդրէ 'ի կատարեալ հասակէն, եւ ոչ առանց դատա-
ւորին յուցանելոյ:

ձԼՁԲ. — Եթէ մեռանի մարդ առանց կտակի, եւ թողու ժառանգ (1)
որդիս կամ դստերս եւ հանդիպի միում մեռանել 'ի նոցանէ, ժառան-
գեն զնա իւր եղբարքն, եւ թէ մայրն կենդանի է (1) հաւասարէ (2) 'ի
բաժինսն:

(1) Բերլինի ձեռագրին ունի՝ ժառանգորդս:

(2) » » » հաւասարի:

ձևի. — Եւ ի մի որդի է մարդոյ եւ մեռանի զկնի հօրն (.) հրա-
ման տայ օրէնքս առնուլ մօր որդոյն Բ մասն, եւ հօրեղբարցն Ա մասն,
եւ թէ չկայ հօրեղբայր եւ ոչ նորին որդի, ժառանգէ զամենայն մայրն, եւ
քեռիքն եւ նոցին որդիքն ոչ մօրին 'ի ժառանգութիւնն, որչափ մայրն
եւ հայրենի աղջն կան, ապա թէ չկան, գան 'ի ժառանգել քեռիքն, եւ
թէ չառնու այր մայրն, ընդ որդիսն ժառանգէ, որպէս զրեցաք, ապա թէ
առնու այր, չգայ 'ի ժառանգութիւնն, այսպէս եւ քոյրքն ժառանգեն
զիւրեանց հայրենիքն, թէ ոչ են պառւգած, իսկ եթէ հանած են, բերին
զպառւգսն խառնեն եւ ժառանգին ընդ եղբարսն, եւ թէ մայրն հետ հօրն
մեռանի եւ չգրէ կտակ, ժառանգեն զստերքն ընդ մայրն, հետ եղբարցն:

ձևի. — Մարդ վասն Աստուծոյ անուցանէ որբ եւ չէառ կուրա-
տորութիւն, որ է վերակացութիւն նմանով, եւ խնդրէ 'ի նմանէ կամ
դատաւորն եւ կամ այլ ոք պարտք ոչ է իրաւացի մինչեւ կատարին չա-
սակաւ, ապա թէ ունին որբքն հող կամ տուն, առնու պարտասէրն դայն
եւ գործէ եւ վարձէ եւ գրէ այսպէս. Ես այս անուն որ ասի զայս ա-
նուն մարդոյ՝ զանդաստան կամ զայդի, առ իս զրաւական այս գրովս
վկայութեամբն, եւ ցանէ եւ ուտէ զմուտքն, եւ որպէս խորհի առնէ, եւ
մնայ 'ի ձեռին նորա տունն եւ տեղն, մինչեւ լինին որբերն ին ամաց,
եւ յետ այնր գան եւ խնդրեն զգրաւեալն 'ի նմանէ որ ասն, եւ հաշիւն
զմուտք տարեացն, զոր կալաւ եւ զվաշխն, թէ լինի աւելի զարձուցա-
նեն յորբերն, եւ թէ պակաս լինեցնեն որբերն:

ձևե. — Հարցունմն. Եթէ են մարդոյ որդիք եւ ցնաց մինն 'ի
նոցանէ առնուլ դահեկան փոխ, կամ վասն վաճառականութեան, կամ
յայլ պէտս եւ մեռանի որդին որ էառ, կամ փախստական լինի յայլ աչ-
խարհ, ունի իշխանութիւն պարտատէրն ուղել 'ի նորին հօրէն զպարտսն
թէ ոչ:

Պատասխանի. Հրամայէ օրէնքս ոչ խնդրել 'ի յօրէն, եւ ոչ յեղ-
բարցն, իսկ եթէ ցուցանէ, թէ հայրն կամ եղբարքն ունին յայն իրացն
աւանդն, կամ այն որդոյն գտանի առ իւրինքն իրք առնու 'ի պարտքն,
իսկ եթէ պարտկանն ոչ ունի ժառանգող եւ ոչ ստացւածս (.) վզենկի
փոխատուն:

ձևԶ. — Եթէ որդին կամ դուստրն գողանան 'ի ստացւածոց ծնո-
ղացն, կամ զգիր յիշատակի եւ վաճառեն, եթէ առ ինքն են որդիքն,
կշտամբէ զնոսին, որք պարտեցին եւ առին 'ի նմանէ դայն (.) եւ թէ ի
դուռն եկն իրրեւ զգող եւ էառ, դատաւորին իրաւամբքն զարձուցանէ:

ձևԷ. — Որ ոք ժառանկէ յիւր հայրենի ազգականացն, եւ առնու
զտուրսն կտակաւ (.) ընդ իշխանութեամբ հօրն է ժառանկութիւնն, եւ
'ի նորին կամսն, ապա թէ մօրն ազգականքն թողուն մանկանն ինչ կը-
տակաւ եւ տան 'ի հայրն, ոչ ունի իշխանութիւն պակասեցուցանել 'ի
նմանէ, բայց թէ մեռանի առաջի նորա:

ձևԸ. — Եթէ գնէ մարդ աւանդ, եւ կրակ անկանի ըստ պատան-
մանն եւ այրէ, եւ ճշմարիտ է այս ազատ է 'ի վճարելոյ աւանդաւան,
վասն զի 'ի տունն իւր կրակն զնոյն ճարակեաց. այս վէս եւ թէ գող
առնու, կամ յափշտակող աւաղակք 'ի ստուգելն աղատ է պահօղն:

ձևԹ. — Եթէ աւթի մարդ 'ի պանդոկի եւ ունի 'ի հետն ուղտ,
էշ, եւ կամ պախրա եւ ձի, եւ տայ վարձ պանդոկապետին եւ ցոյցանէ
զանասունն, թէ պատահի գողանալ, հրամայէ օրէնքս պանդոկապետին
վճարել զգինն, որչափ եւ արժէր. ապա թէ բազում աւուրս երթ եւ եկ
արար ընդ նոսա, եւ տայ միայն 'ի մանուկն պանդոկապետին եւ չպա-
տահի հայրն, եթէ կորնչի, տայ զկէս զնոյն:

ձԺ. — Իսկ եթէ թողու մարդ զգրաստ իւր 'ի պանտոկն, եւ չա-
ւանդէ յոք 'ի սպասաւորացն, իսկ թէ պատահէ կորուստ (.) մեղս ոչ ունի
այնն պանդոկապետն (1). բայց միայն երդումն առնեն, զի չեն գիտակց-
եւ ոչ պահող իրացն, եւ Բրիտտոսի փառք յաւիտեանս ամէն: —

(1) Ստորագծուած բառերը Բերլինի ձեռագրին մէջ են՝ «չվզենկի ինչ պանդու-
կապետն»:

ՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Յառաջարանիս սկիզբն ըսած եմ, որ այս ձեռագրին գաղափարողն եղած է հանրածանոթ Ոսկան վարդապետն տարրեր Ոսկան մը, — Ոսկան Տէր-Գեորգեան Յովհաննիսեանց Երեւանեցի, — առանց սակայն յայտնելու թէ ո՞վ է այս անձնաւորութիւնը: Արդ իբրեւ ծանօթութիւն կաւելցնեմ հոս, թէ յիշեալ գաղափարողը մեր մատենագրութեան մէջ ծանօթ Ոսկան Գեորգեան Յովհաննիսեանց Երեւանեցին է, որ 1836-ին Մոսկուայի մէջ հրատարակած է Սմբատ Գունդստապլի Տարեգրոց առաջին տպագրութիւնը:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԲԱՌԻՑ

- Անտիլնոս. առանց կարծեաց.
Ազաւտի. մաւրա. յն. ὑποθήκη = ազատութիւն, զրաւական.
Առաւատչեայ. Տ. Ռիմոն.
Բաժրասել. աժրաստանել.
Դիմոս. յն. δῖμος = ժողովուրդ.
Դրախտ. արտ. այդի. պարսկերէն direkht = պարսէզ.
Եպիտրայպոս. Տ. Պիտրոքոս.
Զիւսւլաստեկոս. յն. σχολαστικὸς = հետոր, իմաստասէր.
Կուճաշ. թուրքերէն kumâş = կերպաս, étoffe.
Կուրատորութիւն. վերակայութիւն. բառին. curâtor = վերակացու.
Հոգեբարձու. Տ. Պիտրոքոս.
Հոգ. ոռնիկ. յն. ῥόγα = վարձք, պարգեւ.
Զգած տղայ. ընկեցիկ մանուկ.
Մահր. վարձանք, տըւար, տուառ, տուար, տվար. փեսին կողմէ հարսին տրուած նուէր: Իսկ հարսին կողմէ փեսին տրուածը կը կոչուի պոռոյգ: Արաբերէն mahr = օժիտ.
Նաւմիկոս. յն. νομικός = օրէնագէտ.
Նօմոս. յն. νόμος = օրէնք.
Պախրա. պախրէ, պաճար. արաբերէն bakareh = կով, արջատ.
Պիտրոքոս. եպիտրայպոս, հոգեբարձու. յն. ἐπίτροπος = խնամակալ, tuteur.
Պոման. պայման.
Պոստիմոն. յն. προδότημον = պատիժ.
Պոռոյգ. օժիտ, dot. Տ. եւ Մահր.
Ռիմոն. առաւատչեայ. նոր պարսկերէն ramûn = ռիմոն, գրաւական, arrhes.
Ստացեալ (որդի). (enfant) adoptif, հոգեզաւակ.
Վարձանք. Տ. Մահր.
Վզենակ. վնաս, dommages-intérêts.
Վզենեկել, վզենկել. վնասել, աւագանքի ենթարկել.
Վըղեն. Տ. Վզենակ.
Տըւար. Տ. Մահր.
Տիաթիկ. յն. διαθήκη = կապ.
Տուառ, Տուար, Տվար. Տ. Մահր.
Գրգոնի, խառնակիչ.
Քորիսկոպոս. քորեպիսկոպոս.

УЧЕБНИКЪ

Въведение. 1. Предметъ учебника. 2. Цѣль и задачи учебника. 3. Методъ преподаванія. 4. Средства преподаванія. 5. Организация учебнаго процесса. 6. Контроль и оцѣнка. 7. Итоги учебнаго процесса. 8. Заключение. 9. Литература. 10. Приложение. 11. Справочныя данныя. 12. Тесты. 13. Вопросы и задачи. 14. Упрабленія. 15. Проекты. 16. Игры. 17. Ролевые игры. 18. Симуляції. 19. Деловые игры. 20. Кейсы. 21. Проблемы. 22. Исследования. 23. Рефераты. 24. Презентации. 25. Конференции. 26. Семинары. 27. Мастер-классы. 28. Вебинары. 29. Онлайн-курсы. 30. Мобильные приложения. 31. Электронные учебники. 32. Цифровые ресурсы. 33. Информационныя технологии. 34. Компьютерныя программы. 35. Интернет. 36. Социальныя сети. 37. Мессенджеры. 38. Видеохостинги. 39. Аудиохостинги. 40. Облачные хранилища. 41. Электронныя подписи. 42. Цифровыя печати. 43. 3D-печать. 44. Робототехника. 45. Дроны. 46. Носимыя устройства. 47. Биометрия. 48. Искусственный интеллект. 49. Большие данные. 50. Интернет вещей. 51. Блокчейн. 52. Криптовалюта. 53. Голосовыя помощники. 54. Переводчики. 55. Картографы. 56. Навигаторы. 57. Метеорологи. 58. Финансовыя сервисы. 59. Медицинскыя сервисы. 60. Образователныя сервисы. 61. Развлекательныя сервисы. 62. Сервисы доставки. 63. Сервисы аренды. 64. Сервисы путешествій. 65. Сервисы недвижимости. 66. Сервисы трудоустройства. 67. Сервисы знакомств. 68. Сервисы доставки еды. 69. Сервисы доставки товаров. 70. Сервисы доставки услуг. 71. Сервисы доставки информации. 72. Сервисы доставки развлеченій. 73. Сервисы доставки здоровья. 74. Сервисы доставки безопасности. 75. Сервисы доставки счастья. 76. Сервисы доставки любви. 77. Сервисы доставки надежды. 78. Сервисы доставки веры. 79. Сервисы доставки надежды. 80. Сервисы доставки любви. 81. Сервисы доставки надежды. 82. Сервисы доставки веры. 83. Сервисы доставки надежды. 84. Сервисы доставки любви. 85. Сервисы доставки надежды. 86. Сервисы доставки веры. 87. Сервисы доставки надежды. 88. Сервисы доставки любви. 89. Сервисы доставки надежды. 90. Сервисы доставки веры. 91. Сервисы доставки надежды. 92. Сервисы доставки любви. 93. Сервисы доставки надежды. 94. Сервисы доставки веры. 95. Сервисы доставки надежды. 96. Сервисы доставки любви. 97. Сервисы доставки надежды. 98. Сервисы доставки веры. 99. Сервисы доставки надежды. 100. Сервисы доставки любви.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0221256

37.184